

UNIVERSITATEA “1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
Facultatea de Istorie și Filologie
Catedra de Istorie

Felician Suci

Rezumat

**APECTE DIN ACTIVITATEA “ASTREI”
ÎN DESPĂRȚĂMINTELE
REGHIN ȘI TÎRGU-MUREȘ
(1872-1940)**

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC

Prof. univ. dr. Cornel Alexandru Tatay

2012

CUPRINS

Introducere	5
Cap. 1. Românii transilvăneni în contextul politico-educational și cultural din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până în primele două decenii ale secolului al XX-lea	6
Cap. 2. Scurt istoric cultural al orașelor Reghin și Tg.-Mureș	10
2.1. Orașul Reghin	10
2.2. Orașul Tg.-Mureș	11
Cap. 3. Înființarea, organizarea și reorganizarea despărțămintelor Reghin și Tg.-mureș între anii 1872-1940	11
3.1. Despărțământul Reghin	11
3.2. Despărțământul Tg.-Mureș	13
Cap. 4. Desfășurarea activităților în despărțămintele Reghin și Târgu-Mureș ale „Astrei” între anii 1872-1926	15
4.1. Desfășurarea activităților despărțământului Reghin al „Astrei” și a cercurilor acestuia între 1872-1926	15
4.1.1. Directori și membri ai despărțământului Reghin și cotizațiile lor	16
4.1.2. Conferențiarilor despărțământului Reghin și temele expuse	18
4.1.3. Proiecte, edificii, cultură, învățământ, monumente	19
4.2. Desfășurarea activităților despărțământului Târgu-Mureș al „Astrei” și a cercurilor acestuia între anii 1872-1926	20
4.2.1. Directori și membri ai despărțământului Târgu-Mureș și cotizațiile lor	21
4.2.2. Conferențiarilor despărțământului Târgu-Mureș și temele abordate	23
4.2.3. Proiecte, edificii, cultură, învățământ, monumente	24
Cap. 5. Despărțământul central județean Mureș între anii 1926-1940	26
5.1. Directori și membri ai despărțământului județean Mureș și cotizațiile lor	28
5.2. Conferențiarilor despărțământului județean Mureș și temele abordate	29
5.3. Proiecte, edificii, cultură, învățământ, monumente	30
Cap. 6. Adunările generale ale „Astrei” centrale ținute la Reghin și Târgu-Mureș	37
6.1. Adunările generale ale „Astrei” centrale ținute la Reghin	37
6.1.1. Anul 1875	37
6.1.2. Anul 1890	37
6.1.3. Anul 1925	38
6.2. Adunarea generală a „Astrei” centrale ținută la Târgu-Mureș în 1934	39
Cap. 7. Activitatea politică a unor membri aștriști din despărțămintele Târgu-Mureș și Reghin. Conflicte și partizanate	40

Cap. 8. Fundațiile „Nicolae Marinoviciu”, „Preot Grigore Nicoară” și „Nicolae Motora”	43
8.1. Fundația „Nicolae Marinoviciu”	43
8.2. Fundația „Preot Grigore Nicoară”	43
8.3. Fundația „Nicolae Motora”	43
Cap. 9. Încetarea activităților despărțămintelor mureșene ale „Astrei” în anul 1940	44
Cap. 10. Medalioane	44
10.1. Ladialau Vasiliu Pop	44
10.2. Eugen Nicoară	45
10.3. Ioan Bozdog	46
10.4. Iosif Hodoș	47
Concluzii	47
Bibliografie	48

INTRODUCERE

„Asociațiunea” a fost de la început expresia asumată cu unicul interes de a emancipa națiunea română prin cultură. Se considera că nivelul realizării unității naționale și culturale era reflectat de cel al activității despărțimintelor. Prin regulamentele „Asociațiunii” s-a stabilit că organul de conducere supremă era adunarea generală, iar executivul era Comitetul Central. Succesul avut în Reghin s-a datorat consensului preoților, comercianților, avocaților și învățătorilor locali. Un număr de 8 reghineni și-au depus semnăturile alături de alți 162 de semnatari pe petiția trimisă în anul 1860 contelui Lichtenstein, solicitând aprobarea înființării „Asociațiunii”, fapt ce avea să se împlinească în 1861. Mai târziu, în 1863/64 și 1864/65 sunt consemnați că au cotizat cu câte 10 fr. judele Grindeanu, negustorul N. Marinoviciu, avocatul Mihail Orbonașiu, Mihai Crișan, asesorul Alexia Onițiu și George Sceopulu (Șchiopu) 1866/67. O posibilă influență s-ar putea să se fi datorat lui Vasile Pop Ladislau care a fost al doilea președinte al „Astrei”.

Tg.-Mureșului, inclus contextului politic nefavorabil din Transilvania, i se mai adăuga prezența masivă a etniei maghiare care în multe momente de-a lungul istoriei a sufocat orice tentativă de normalitate a vieții social-politice, economice și culturale românești. Politica de maghiarizare era continuată și la finele secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea prin ordonanțele Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice sau ale Ministerului de Interne prin care se cerea a fi cenzurate manualele și cărțile românești. La începutul anului 1909, organele administrative ale județelor au primit ordin secret de a zădărnici cursurile de adulți care voiau să învețe scris-cititul, pretextând că se răspândesc învățături contra statului. Eșecul politicii budapestane de fidelizare a românilor prin sistemul educațional a fost evident, și a constituit motivul reproșurilor aduse de Appony – care era ministrul Cultelor și Învățământului – mitropolitului Vasile Mangra în 1917. O mare parte a membrilor „Astrei” au fost participanți activi la efortul de război al României început în 1916, între cei morți, răniți sau dispăruți fiind deseori chiar conducători ai structurilor subordonate „Astrei” – din zona Mureșului Inferior, de pildă av. I. Pantea și pr. Al. Târnăveanu. În perioada premergătoare, în timpul, dar și imediat după război, numărul despărțimintelor a rămas constant, dar a scăzut numărul membrilor: de la 18963 în 1914, la 2769 în 1915 și 1679 în 1916.

La Tg.-Mureș s-a aflat relativ repede de existența Societății din Sibiu, dovada de început apărând în anul 1868 când capelanul greco-catolic Vasile Hosu contribuia cu 5 fr./1866-1867. La propunerea lui Vasiliu Ladislau Pop de a înmulți numărul de colectori, în Tg.-Mureș aveau să fie înregistrați Vasile Gaetanu – asesor la Tabla regească – pentru anul 1867/68, care avea și taxa plătită în nume propriu și comerciantul Iosif Fülep care trimitea atât taxa proprie cât și pe cele colectate de la asesorul Antoniu Stoica, negustorii Dănilă Moldovan și George Moldovan, Ioan Bardoși, Radu Fogarași, precum și a câtorva cetățeni din Zau de Câmpie.

Repornirea vieții românilor din Transilvania sub toate aspectele ei după 1919, se lovea de inerția unor puncte de vedere sau acțiuni contrare care aparțineau etniei maghiare incapabile să accepte noua realitate în care cei cărora le fuseseră stăpâni timp de aproape 1000 de ani, acum le erau egali sau chiar superiori ca treaptă socială.

CAP. 1. ROMÂNII TRANSILVĂNENI ÎN CONTEXTUL POLITICO-EDUCAȚIONAL ȘI CULTURAL DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI PÂNĂ ÎN PRIMELE DOUĂ DECENII ALE SECOLULUI AL XX-LEA

În copia unui rescript împărătesc publicat în 1866 – intitulată „Sionul românesc” – se vorbea despre tentativa împărătească de curmare a persecutării românilor din motive religioase. Autenticitatea documentului însă era pusă la îndoială. Cert este însă că împăratul Leopold, în Magna Charta Transilvaniei – diploma sa din 1791 – confirma Aprobatele și Compilatele, adică articolele de lege care loveau în vechea confesiune a românilor, dar la acest act nu a scris cardinalul Kallonits, „fanaticul precursor al tuturor confesiunilor”. Cronicarul Cserei și alții susțineau că aceste legi erau completate însă de altele secrete care le contraziceau pe cele dintâi. Aceste legi loveau mai ales în calvinism.

Războiul Austriei cu Prusia și înfrângerea austrieicilor la Sadowa în 1866 i-a exclus pe habsburgi din competiția cu hohenzollernii pentru realizarea unității germane și a determinat Austria să caute soluții pentru consolidarea propriului imperiu, ceea ce a dus la o înțelegere de durată cu Deák Ferenc, baronul Eötvös și contele Andrassy pentru realizarea dualismului cerut de ei. Pentru a curma tensiunile și conflictele cu ungurii care cereau o recunoaștere a identității lor politico-naționale, reorganizarea imperiului s-a făcut pe temeiul constituirii unei monarhii dualiste.

În anii 1861-1865, situația populației Transilvaniei s-a deteriorat economic datorită succesiunii inundațiilor și grindinei care au alternat cu seceta. În aceste condiții constant nefavorabile, Vincențiu Babeș și-a dat seama de importanța conștiinței naționale și a adeziunii voluntare, considerând că limba reprezenta „tipul și caracterele de bază ale națiunilor”. Dacă popoarele subjugate politic Austriei aveau dreptul la limba maternă și la viață culturală, în schimb popoarele dominate de unguri – slovacii, rutenii, sârbii și mai ales românii, erau supuși unui regim intolerant. În 1869, condițiilor naturale ostile din zona Mureșului li se suprapuneau și cele relatate de Partenie Trombițaș lui A. Șaguna, în care arăta că „datorită proceselor urbariale îndreptate împotriva proprietarilor români, erau câștigate de părțile adverse, ceea ce a dus la lipsa oricărui mijloc elementare de trai și la disperarea românilor”, și îi solicita ajutorul. Pentru Austria, amenințarea ungară cu secesiunea și independența, precum și condițiile acordului părților, prezenta nu doar dreptul de a governa, ci și cel de a maghiariza naționalitățile supuse. Prin sporirea populației între anii 1840-1869 de la 4812759

la 6156421, situația numerică a națiunii ungare se îmbunătățise considerabil, dar nu era mulțumitoare totuși. După unguri, românii erau pe locul II, în număr de 2470069 – populația incluzându-i pe cei din teritoriile „Coroanei Sf. Ștefan” care cuprindea Ungaria și Transilvania. În noul cadru austro-ungar constituit la 5/17 februarie 1867, se desființa autonomia Transilvaniei, contele Andrásy Gyula fiind numit prim-ministru, și se desființa Cancelaria Aulică transilvană de la Viena. Încoronarea lui Francis Iosif I al Austriei ca rege al Ungariei la 8 iunie 1867, coincidea cu încetarea absolutismului austriac și începutul dualismului austro-ungar. Prin rescriptul imperial din 27 iunie 1867 erau anulate drepturile politice ale românilor și sașilor prin desființarea Dietei. Legea 44 votată de Parlamentul din Budapesta, consfințea anexarea, iar prin hotărârea guvernului Ungariei din mai 1869, guvernul Transilvaniei era desființat. Legea maghiară nr. 30 din 1876 și completată în 1877, desființa orice urmă de autonomie, asigurând discreționar dominația elementului unguresc. Prin legea 21/1886 se acorda diviziunilor teritoriale, de gradul cel mai înalt, calitatea de „jurisdicțiuni”, care sunt de 2 categorii – comitate și municipii.

Rolul deznaționalizator pe care organizația comitatensă maghiară l-a îndeplinit a fost subliniat în memorandumul românilor din Transilvania și Ungaria, act politic elaborat de P.N.R. și depus la Curtea imperială în 28 mai/3 iunie 1892 de o delegație a românilor transilvăneni, condusă de dr. Ion Rațiu. În perioada dualismului, orașele cu drept de municipalitate erau o categorie aparte, experiența lor găsindu-și explicația în conținutul legii 42 din 1870 – alături de comitate mai aveau acest drept și unele orașe care proveneau din vechile orașe libere regești, dar numai cu populație maghiară majoritară, motiv pentru care Timișoara, Oradea, Satu-Mare, Cluj și Tg.-Mureș beneficiau de această „onoare”. Cu toate că proveneau din asemenea orașe libere regești, dar neavând populația majoritar maghiară Brașovul, Sibiu, Mediașul, Sighișoara și Sebeșul au fost excluse, nu însă și Reghinul care prin aceeași lege, datorită importanței economice și politice i se accepta încadrarea ca municipiu, dar avea să dureze numai până în 1876 când va fi retrogradat la oraș.

Necesitatea organizării politice a românilor transilvăneni a condus la înființarea în 1869 a Partidului Național Român din Banat condus de Alexandru Mocioni, urmat la scurt timp de apariția Partidului Național Român din Transilvania condus de Ilie Măcelariu și care după o lună a fost interzis de autoritățile ungare.

Preocuparea reprezentanților români de vârf ai societății au semnalat „înaltului regim” necesitatea înființării unor școli încă din anii 1849-1851, bazându-și cererile pe baza principiilor egalei îndreptățiri, al dreptății și echității, însă fără sorți de izbândă. În șematismul bisericii reformatilor publicat în 1873, se aducea la cunoștință că în secolul al XVIII-lea, abia pe timpul lui Iosif al II-lea s-a început înființarea de școli românești la Blaj, dar după moartea acestuia, cele mai multe au fost închise sau dărâmate, iar pe Șincai alungându-l și obligându-i pe cei doritori de învățatură să ia direcția spre școlile romano-catolice și spre cele calvine a greco-catolicilor, ceea ce a făcut ca mulți dintre ei să se maghiarizeze

ireversibil (Bethlem, Rendefi-Cândea, Barcsai-Borcea, Kemeny-Coman, Zeik-Zaicu, Natalai, Teleki etc.) care au trecut de timpuriu la calvinism, apoi Papilla, general pe timpul lui Iosif, Meheșiu, Costa (consilieri, frații Costa), Rusu (sub numele de Oros, consilier gubernial), Clusianu – sub numele de Koloszi (fii de protopop) etc. În secolul al XIX-lea, pentru maghiarizarea numelor, statul ungar crea cadrul legislativ necesar scopului său: în 1868 a fost dată „Legea egalității naționalităților” în cadrul căreia un articol preciza că „În Ungaria există o singură națiune, unică, indivizibilă, națiunea maghiară”, iar pentru a întări conținutul acestei legi, în 1881, pe 26 martie, a fost înființată „Societatea Centrală pentru maghiarizarea numelor” al cărei președinte era Telkes Samuel, autor al broșurii „Cum să maghiarizăm patronimele”. Al treilea mijloc eficient de maghiarizare a numelor cât și a ducerii obligativității limbii maghiare pe teritoriul Ungariei, a fost societatea EMKE. La o verificare a stării și nivelului învățământului public din Ungaria și Transilvania din mai multe puncte de vedere, se concluziona că „instrucțiunea publică a scăzut îngrijorător”. De asemenea prin legea din 1868 instituția inspectorului școlar și a senatelor școlare s-au pierdut, și modestele progrese realizate sub austrieci, au dispărut. Însuși Trefort – ministrul cultelor și instrucțiunii publice –, după un periplu, revenind la Budapesta avea să publice două decrete din care răzbat nemulțumirea față de profesori, directori și senatele școlilor, lipsa de disciplină, lipsa de clase și reviste școlare, lipsa de igienă. Sașii însă aveau o situație mulțumitoare din toate punctele de vedere. Din această cauză, Trefort a emis decretul din 8 martie 1874 prin care „recomanda” comisiilor să fie mai riguroase, iar în urma călătoriei sale în Germania, a adus la Cluj nemți cunoscători și ai limbii maghiare, astfel putându-se deschide aici universitatea. În anul 1879, parlamentul a votat „Legea pentru introducerea obligatorie a învățământului în limba maghiară în toate școlile primare” – legea Trefort. În 1893, a doua lege Trefort prevedea ca numărul orelor de predare a limbii maghiare în școlile medii ale naționalităților nemaghiare să fie sporit, verificări și susținerea de examene finale în fața unei comisii numite de guvern.

Anul 1891 aducea „Legea azilelor (grădinițelor) de copii”, cei care aveau 3-6 ani trebuind să fie trimiși la institutele azilului pentru instruire prin „exerciții evlavioase” interconfesionale pentru a învăța limba maghiară, ceea ce a dus la scăderea numărului de școli nemaghiare până în 1892, iar cele maghiare crescând la 56 %. Pe timpul lui Iosif al II-lea românilor nu li se îngăduia să-și construiască biserici cu turn și clopote, dar, cu aproximație de prin 1860 și până în 1892, conform statisticilor celor două mitropolii și cinci episcopii românești, au fost ridicate totuși peste 500 de biserici din piatră.

În 1894 „Astra” centrală sibiană revenea insistent asupra problemelor legate de învățământ. După naționalitate, școlarii români apar în privința frecvenței școlilor ca cei din urmă dintre toate popoarele statului multiethnic: în frunte erau germanii cu 94 %, maghiarii cu 86 %, slovacii 84 %, sârbii cu 76 %, croații cu 74 %, rutenii cu 70 %, iar românii cu 57 %. În „Anuarul” statistic”, românii ocupau locul 2 pe lista analfabeților.

La începutul secolului al XX-lea, politica de maghiarizare continua. În anul 1909, organele administrative au primit un ordin secret al Ministrului de Interne prin care se cerea împiedicarea cursurilor de scris-citit pentru adulți. Aplicarea legilor lui Apponyi și creșterea exagerată a numărului de ore în limba maghiară a dus la scăderea progresivă și îngrijorătoare a frecvenței școlare. Proiectele de legi ale lui Kristoffy din 1906 și mai ales proiectul elaborat de I. Andrassy, legau dreptul de vot de știința de carte, ceea ce a dus la intensificarea cursurilor și organizării lor din partea românilor, motiv pentru care „Astra” în 1908 cerea directorilor despărțămintelor să continue acest demers. Toate acestea au făcut ca în 1917, ministrul Apponyi să fie revoltat că nu s-a reușit implementarea patriotismului unguresc în perioada de vârf al școlilor confesionale. Între anii 1913 – 1914, comunele din pretura de sus și cea de jos a despărțământului Tg.-Mureș erau ținute sub observație de notarul cercual Bőjte care umbla cu jandarmii pentru a împiedica orice fel de manifestare românească. Între anii 1914- 1916, perioada nu a fost de loc prielnică pentru asemenea activități deoarece foarte mulți învățători erau pe câmpul de luptă, iar copiii suplineau lipsa bărbaților în familie, contribuind la muncile gospodărești. Prăbușirea Imperiului Austro-Ungar a dus la numeroase atacuri ale conacelor și depozitelor pe întregul cuprins al județului Mureș-Turda, subprefectul raportând la 6 noiembrie 1918 că pe 3/4 din teritoriu s-au produs asemenea evenimente. Agresiunii militare ungare din lunile aprilie-august, Marele Cartier General i-a răspuns cu o contraofensivă care a dus la ocuparea Budapestei la 3 august 1919.

Despărțământul central județean Mureș, în anul 1927-1928 cuprindea 38 de comune, foarte multe maghiarizate, ceea ce făcea ca situația de aici să fie una excepțională. „Astra” în martie 1929 publica în revista Transilvania un articol intitulat „Probleme noi în preocupările Astrei. Pentru clasa mijlocie și muncitorimea de la orașe”, prin care în esență cerea „romanizarea orașelor de dincoace de Carpați”. Practic, în cei 10 ani de după 1918 se reușise reromânizarea a doar 2-3 orașe. Despărțământul Mureșului în 1928/1929 avea în vedere mai cu seamă Valea Nirajului care a fost complet deznaționalizată. Devenită deja politică de stat, de la Ministerul Cultelor și Artelor s-au primit subvenții între 10 și 20 de mii lei pentru continuarea procesului de reromânizare în 9 comune din această zonă, act ce a fost ratat. Abrogându-se constituția din 1923, în cea nouă din 1938 se menționa că „Toți cetățenii sunt egali înaintea legii”, iar în cel de-al doilea titlu erau fixate datoriile și drepturile lor.

CAP. 2. SCURT ISTORIC CULTURAL AL ORAȘELOR REGHIN ȘI TG.-MUREȘ

2.1. Orașul Reghin

Așezării situate la confluența râului Gurghiu cu Mureșul, i se dezvăluia denumirea în anul 1228. G. D. Teutsch în „Istoria sașilor din Transilvania pentru poporul săsesc” îl numea „Orașul amabil”.

Poziția înaintată ierarhic din punct de vedere social-economic și politic față de celelalte localități din estul Transilvaniei, este reflectată de faptul că în 1330 era reședința unui decanat bisericesc, iar în 1332 a unui kapitul. Cu toate acestea, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, încă se găsea sub influența Clujului, negustorii clujeni având aici o intensă activitate, produsele lor umplând piața. În 1361, Reghinul într-un document referitor la negustorii bistrițeni care îi concureau pe cei clujeni, localitatea e denumită „Reugun”. Într-un alt document din 1427, Reghinul apare pentru prima dată ca târg – oppidum Regen – căruia din 1447 voievodul Transilvaniei Ladislau Bánffy îi întărea dreptul de a ține târguri de cereale și vite. Progresul meșteșugurilor, prosperitatea materială, au permis deschiderea de școli confesionale în secolul al XV-lea. Universitatea din Cracovia – fondată în 1364 – la finele secolului al XV-lea devenea cel mai însemnat centru al umanismului din Estul Europei. Aici aveau să se înscrie 12 tineri, dar nici unul nu era român. În secolul al XVI-lea, tendința de laicizare se resimțea și la Reghin, creându-se o breșă în cultura bisericească. Din această localitate, între 1520-1700, doar 6 tineri vor pleca în străinătate pentru studii, dar nu la Cracovia, ci la Viena, Witemberg, Leipzig și Frankfurt pe Oder sau la Academia din Strassburg – nici acum și nici în secolul al XVIII-lea nu găsim vre-un tânăr român. Deși nu se cunosc date precise asupra stării materiale și preocupărilor în domeniul culturii a celor 20 de familii de negustori români originari din Macedonia înregistrați la Reghin în 1733 de conscripția Clain, se știe că familiile Marinoviciu, Bardoși, Vraciu, Muntean, Radu și Mihailovici au contribuit cu zeci sau chiar sute de florini pentru înființarea primei școli românești din Reghin, apoi cumpărarea de teren și construirea unei biserici de lemn. Ei au aderat la obiectivele „Asociațiunii transilvane”, contribuind financiar și pentru sprijinirea ei. La începutul anului 1919, autoritățile românești au preluat toate școlile de stat din Reghin: prima a fost școala civilă de băieți, care a fost transformată în liceul românesc. Învățământul profesional era integrat sistemului de învățământ muncitoresc român, din cele 40 de școli de industrie și comerț ale Transilvaniei una fiind în Reghin. Despărțământul Reghin al „Astrei” reorganizat în 1923 a devenit catalizatorul unei mișcări culturale fără precedent, scopul esențial al său fiind educația și cultura, trezind în popor idealul național. În 1919 existau „Societatea meseriașilor români”, „Corul meseriașilor”, „Biblioteca meseriașilor”, „Căminul ucenicilor români”, „Cantina meseriașilor”. Alexandru Dima afirma că după 1918 s-au înființat 48 de biblioteci populare în Reghin, al căror volum total de carte se

ridica la 30256. La 15 iunie 1933 s-a deschis biblioteca „Astra” pentru toți doritorii de carte.

2.2. Orașul Tg.-Mureș

Prima atestare documentară a orașului datează din 1332 și figurează pe o listă de zeciuală a papei în care este menționat preotul Roman din Târgul-Nou al secuilor, „Novum Forum Sicolorum”. Denumirea de „Novum Forum Sicolorum” a durat până în 1370, când s-a schimbat în „Szekelyvásárhely”, Tg.-Secuiesc. Denumirea va fi schimbată prin diploma din aprilie 1616 a lui Gabriel Bethlen care le-a răsplătit vitejia locuitorilor prin acordarea denumirii de „Marosvásárhely” (Tg.-Mureș). Prima statistică din 1733 făcută de Inocențiu Micu Klein arată că erau „300 de suflete unite” la care trebuie adăugat un procent de 10 % ortodocși. Mase mari de ortodocși îmbrățișau „unirea” abia după 1750. O statistică mai exactă, din 1772 arată că aici erau 56 de familii unite și 39 neunite, care socotite în persoane se puteau estima la 475. Conscrierea de autoritățile militare și civile la 1785 releva existența a 4957 de suflete din care românii erau aproape 10%. În 1927 erau: 18158 maghiari, 11229 români, 5084 evrei, 879 germani și „alții” 3152.

Dacă în epoca absolutismului, între anii 1850-1876 au existat o mulțime de școli primare cu cadre bine pregătite în școlile din Ardeal, după 1876 porțile școlilor românești s-au închis treptat dar repede, copiii români trebuind să urmeze școlile maghiare de stat, de unde procesul de maghiarizare care a decurs destul de lesnicios. Conform tabloului întocmit de revizorul școlar Ieronim Puia cu situația școlilor românești dintre anii 1876-1919 se vede că în decursul a 41 de ani numărul acestora a scăzut cu 34 %, iar după legile Apponyi din 1907, cele rămase erau departe de a putea conserva cultura și spiritul național ca cele vechi. La începutul secolului al XVIII-lea erau două școli „una unită și alta neunită”, iar la începutul secolului următor, cea „neunită” dispărea. Cea unită era silită să se desființeze în 1912. La 2 decembrie 1918 armata română intra în Tg.-Mureș, iar de la Sibiu, Consiliul Dirigent îl numea ca prefect al județului Mureș pe avocatul dr. Ioan Vescan. Ca urmare a noilor condiții, grație priceperii revizorului școlar Ieronim Puia, școala primară din județ a fost refăcută. Dacă în 1918 județul avea 86 de școli cu tot atâția învățători, în 1930 erau 215 școli cu 417 învățători.

CAP. 3. ÎNFIINȚAREA, ORGANIZAREA ȘI REORGANIZAREA DESPĂRȚĂMINTELOR REGHIN ȘI TG.-MUREȘ ÎNTRE 1872-1940

3.1. Despărțământul Reghin

În rândul celor 170 de semnatori ai petiției către contele Lichtenstein de înființarea „Astrei” la 10 Mai 1860, se regăseau reghinenii: T. Șerban Lupu, Ioan

P. Maior, P. Anca, N. Marinoviciu, G. Marinoviciu, M. Orbonaș, M. Crișan și Nicolau Görög. Expoziția organizată în 1862 la Brașov a fost deja onorată cu prezența a 20 de membri aștrști din Reghin cu exponate. Din 1873, copiii lui N. Marinoviciu, în numele acestuia ofereau obligațiuni în valoare de 2350 florini, ca și capital pentru înființarea unui stipendiu școlar în valoare de 60 de florini alocat prin intermediul fundației care purta numele seniorului. Paisprezece ani mai târziu, la 2/14 aprilie 1874 s-a constituit despărțământul XVII Reghin al „Asociațiunii”, cuprinzând comune din cercul Turda de Sus și Tulgheș, director fiind ales Ioan P. Maior. Ioan P. Maior „mare proprietar”, și „membru ordinar pe durata vieții sale”. Pentru strângerea taxelor de la membrii reghineni și din împrejurimi, erau însărcinați Anania Trombițaș și Mihai Orbonaș. Adunarea despărțământului Reghin programată a fi ținută la Borsec în 1874 s-a lovit de opoziția autorităților maghiare vicecomitele, Csik Solyom și Ferencz Puskas, însă la intervenția lui V. P. Ladislau s-a primit acceptul (era cea de-a doua adunare a despărțământului). În 1890 de la Sibiu se cerea ținerea unei noi adunări a despărțământului XVIII Reghin. Avea să aibă loc în 1891. Sub presiunea autorităților, în 1897 s-a renunțat la cuvântul „transilvane” din denumirea „Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român”, acestora scăpându-le faptul că revista se numea „Transilvania”. Tot din acest an, Comitatul Mureș-Turda avea să cuprindă Despărțământul Tg.-Mureșului și Despărțământul Reghinului. Despărțământul Reghin avea: teritoriu: orașul Reghin; cerc administrativ Reghinul de Jos și Reghinul de Sus, comuna Cojocna cerc adm. Teaca; sediul: Reghinul săsesc.

Cu ocazia ședinței despărțământului Reghin ținută la 25 septembrie 1913 în localul băncii „Murășana”, membrul Vasile Duma venea cu propunerea împărțirii despărțământului Reghin în două: „Despărțământul de sus al Reghinului” și „Despărțământul de jos al Reghinului”, ambele urmând să aibă sediul în Reghin, propunere ce venea ca urmare a faptului că actualul despărțământ avea prea multe comune: 65. Logica acestei împărțiri avea să fie îndreptată de O. C. Tăslăuanu care – născut la Bilbor, în zona Mureșului Superior – a participat la ședința ținută la 9 octombrie 1913 în școala greco-catolică din Reghin, unde s-a hotărât divizarea astfel: Despărțământul Reghin cuprindea 31 de comune. Cel de-al doilea despărțământ era Gurghiul care avea în cuprinderea sa pe celelalte. În 1914 despărțământul Teaca avea în compunere 38 de comune, iar despărțământul Gurghiu, 28; Despărțământul Teaca s-a reconstituit sub conducerea protopopului Vasile Podoabă la 10 ianuarie 1921. În aprilie 1921, de la nivelul conducerii centrale a „Astreii” s-au luat măsuri de reconfigurare a despărțământelor, ținându-se seama de județele și plasele existente, iar altele 7 trebuiau reorganizate, în această ultimă categorie intrând și Reghinul. Ioan Harșia renunțând la funcția de director, interimatul era asigurat de protopopul Vasile Duma, care era rugat de conducerea sibiană „să binevoiască a convoca adunarea cercuală în scopul reorganizării despărțământului”, însă nici după un an aceasta nu s-a înfăptuit. Așa stând situația, biroul comitetului central îl solicita pe tânărul medic Eugen Nicoară să reorganizeze despărțământul, iar aceasta se petrecea în

1922 și venea odată cu răspunsul pentru Nicoară referitor la o lucrare științifică ce urma a fi trimisă pentru evaluare Secției medicale a „Asociațiunii”. Despărțământul Gurghiu a fost reorganizat la 22 ianuarie 1922 de directorul școlii silvice Aurel Mureșan. Despărțământul Reghin a fost încă o dată reorganizat în 19 februarie 1923, fapt raportat de Nicoară. Din raportul C.C. al „Astrei” din 1924 se făcea cunoscut că au fuzionat despărțămintele Gurghiu cu Reghin. Ca și Tg.-Mureșul, Reghinul aparținea acum aceleiași structuri administrativ-teritoriale, respectiv județului Mureș-Turda și cuprindea 62 de comune și 52 de cercuri și se întindea peste mai multe plase, ceea ce în baza noilor statute însemna înființarea în perspectivă a mai multor despărțăminte.

Cu prilejul adunării generale a „Astrei” ținută la Reghin în 1925 s-a decis reorganizarea despărțămintelor și arondarea după plase a acestora. Ca urmare a acestei restructurări, Reghinului îi reveneau acum 21 de comune, dar a continuat să ofere ajutor pe mai departe și celor care până atunci i-au aparținut.

Plasele erau următoarele:

1. Plasa Reghinului se Sus cu centrul la Reghin, președinte dr. E. Nicoară;
2. Plasa Reghinului de Jos, cu organizarea cărui despărțământ a fost însărcinat preotul I. Sărmășanu din Voivodeni;
3. Plasa Toplița – organizarea i-a fost încredințată medicului Nicolae Vasu;
4. Plasa Gurghiu – aici a fost însărcinat preotul din Hodac, Leon Ternoveanu, pentru organizarea unui despărțământ;
5. Plasa Eremitu, unde urma să fie organizat un despărțământ de preotul Iuliu Grama din Chiher.

Această organizare avea să dăinuie până la ocuparea horthystă din 1940. După 1940, dr. Harșia, dr. Enea S. Popa, Ioan Popescu etc., la 23 august 1942 au încercat refacerea despărțământului sub denumirea nouă de „Cercul intelectualilor din Reghin și jur”, însă activitatea le-a fost oprită curând. O altă tentativă a mai avut loc în 1947, cu ocazia adunării organizației „Frontul Plugarilor”, însă regimul comunist nou instaurat a pus capăt și acestei a doua încercări.

3.2. Despărțământul Tg.-Mureș

În primii ani după înființarea „Astrei”, colectorul tg.-mureșean Demetriu Fogorași a trimis diverse sume de bani la fondul „Asociațiunii” reprezentând taxele membrilor târgu-mureșeni pe anii 1863, 1864. În anul 1866, numărul membrilor a crescut, aceștia fiind: comerciantul Demetriu Fogorași – membru fondator; membri ordinari: cavalerul Ioan Alexandru – vicepreședintele Tablei regești, proprietarul Ioan Bardoși, comunitatea bisericească greco-catolică din Tg.-Mureș, negustorii Radu Fogarași, Constantin Bardoși, Daniel Moldovan, George Moldovan, protopopul greco-catolic Iosif Nyulasi, agentul fiscal Gregoriu Pop, asesorii la Tabla regească Matei Pop Grindeanu, George Roman, Antoniu Stoica, cancelistul George Tăbăcariu și asesorul Nicolae Vlad. Împreună cu aceștia, au mai trimis și proprietarii: Petru Alexandrescu și Eremia Ladoșanu – acesta din urmă, din Sângeorgiu de Mureș. Prin intermediul lui Iosif Fülepe au mai

trimis oferte și colecte: „măsarul” Ioan Aldea; negustorii Daniel Aldea și Beniamin Filip; din comune: Ivănești, Lăureni, opidul Sângeorgiu de Mureș. Tot printre nume de cetățeni români târgu-mureșeni plătitori de taxe sunt ale asesorilor de la Tabla regească din Tg.-Mureș: Stoica Antoniu pe anii 1865/6 6/7 7/8, Patriciu Constantin 1864/5 5/6 și parohul Tancu Simeon din Sângeorgiu de Mureș pe anii 1862/3 5/6 și 6/7. În anul 1868, comitetul „Astrei” l-a numit colector pentru Tg.-Mureș pe asesorul de la Tabla regească, Nicolae Gaetanu alături de comerciantul Iosif Fülep. În același an, Nicolae Gaetanu s-a pensionat însă și a părăsit orașul, unic colector rămânând tot Iosif Fülep. Cu ocazia adunării generale nr. IX a „Asociațiunii” ținută la Șomcuta Mare în 11 august 1869 s-a arătat că existau 16 despărțăminte și era necesară înființarea altora 6 noi între care unul la Tg.-Mureș. Acest deziderat avea să se împlinească la 6 iulie 1876, catalizatorul fiind adunarea ședinței a II-a a despărțământului Reghin – care s-a ținut la Deda la 10 august 1874, an în care acest despărțământ luase ființă. În ședința ordinară a comitetului „Asociațiunii” ținută la 19 septembrie 1876 sub președenția lui Iacob Bologa, a fost prezentat și procesul verbal despre înființarea și constituirea despărțământului cu numărul XIX „Murăsiu-Osiorhei”. Comitetul nou-înființatului despărțământ XIX – Tg.-Mureș – era format din directorul Demetriu Fogorași și membri ordinari Matei Pop Grindeanu, Vasile Hosu, Simion Căluțiu, Eremia Ladosianu, Rudolf Fogorași și Partenie Trombițaș. Datorită situației politico-sociale a Transilvaniei în general și a românilor din acest oraș în particular, ei fiind considerați cetățeni de rang inferior și tratați ca atare, lucrurile în direcția culturalizării lor se urneau și evoluau cu mari dificultăți datorită piedicilor puse de autoritățile locale și ale numeroșilor locuitori etnici maghiari de aici și din împrejurimi. După moartea lui Demetriu Fogorași în 1879 a urmat o perioadă de declin a despărțământului târgu-mureșean, existând dificultăți chiar și în reconstituirea subcomitetului deoarece juriștii aflați în posturi la Tabla regească se fereau să preia conducerea. Tot în această perioadă, prin „provocarea cu nr. 85683” a ministrului de interne se cerea ca un număr de 12 despărțăminte să înceteze activitatea dacă până la 30 noiembrie acestea nu-și vor trimite statutele pe baza cărora acestea își desfășurau programele – între cele vizate era și despărțământul Tg.-Mureș. Cererea era irațională, deoarece statutele fuseseră trimise cu mai mult timp în urmă de la centru, iar despărțămintele își întemeiau existența și programele pe acestea. O nouă arondare a despărțământelor era anunțată în 1899 pentru despărțămintele din 26 de comitate, între care și comitatul Mureș-Turda. Timp de 13 ani după aceasta însă, nu au mai existat vești despre Tg.-Mureș. În anul 1912, reînviat, a ținut o adunare cercuală la Sângeorgiu de Mureș, unde s-a pus în discuție o împărțire a sa, problemă reluată la 8 decembrie când s-a precizat că un despărțământ va fi Tg.-Mureșul care va cuprinde 29 de comune și celălalt despărțământ să fie Râciu, cu 14 comune – demers îndeplinit de directorul despărțământului Tg.-Mureș, Nicolae Vulcu. Datorită obstrucționării venite din partea organelor Preturii de jos a Mureșului, practic, această împărțire a fost posibilă doar în 13 iulie 1913 – după calendarul nou. Dr. Ioan Pantea a devenit director al despărțământului Tg.-Mureș care avea

46 de comune și 5 agenturi; în anul 1914, Pantea avea să fie mobilizat. Director al despărțământului Râciu era Alexandru Târnoveanu, având 14 comune și 6 agenturi. Din cauza războiului și în lipsa altei soluții, despărțământul Tg.-Mureș avea să fie reorganizat de prefectul român Ioan Vescan la 1 decembrie 1919. Despărțământul Râciu s-a putut reorganiza mai repede puțin – la 13 septembrie 1919, în adunarea ținută în Bandul de Câmpie. Noul director al despărțământului Tg.-Mureș a fost ales Simion Gocan deoarece Ioan Pantea își găsisse sfârșitul pe câmpul de luptă; despărțământul Râciu îl avea ca director ales pe protopopul Alexandru Târnoveanu. Ca urmare a plecării lui Simion Gocan ca director regional la Oradea Mare, în 18 aprilie 1922 a fost ales ca director în locul său directorul de liceu Ioan Cheri. Noua reorganizare teritorială produsă în cursul anului 1924-1925, a făcut necesară ținerea unei adunări a despărțământului Tg.-Mureș, care s-a desfășurat la 24 mai 1925, iar cel ales ca președinte a fost prof. dr. Ioan Bozdog; în această perioadă a luat ființă un nou despărțământ – Bandul de Câmpie – care avea 20 de comune și 4 agenturi. Bandul însă avea să se reorganizeze și să reînvie, sub noul director, protopopul Em. Tătar. Ca urmare a noii reîmpărțiri administrativ-teritoriale, Tg.-Mureșul a devenit despărțământ central județean. În decursul anilor 1926-1927 au fost reorganizate 18 despărțăminte, iar altele 30 înființate. Târgu-Mureșul era un despărțământ nu doar reorganizat, ci și reconfigurat prin apariția a 4 noi despărțăminte: Band și Râciu desprinse din cel județean al Mureșului, iar Gurghiul și Toplița din cel de plasă al Reghinului.

CAP. 4. DESFĂȘURAREA ACTIVITĂȚILOR ÎN DESPĂRȚĂMINTELE REGHIN ȘI TÂRGU-MUREȘ ALE „ASTREI” ÎNTRE ANII 1872-1926

4.1. Desfășurarea activităților despărțământului Reghin al „Astrei” și a cercurilor acestuia între 1872-1926

În cadrul adunării de constituire din 2/14 aprilie 1874 a despărțământului Reghin – oraș aparținător Comitatului Turda de Sus – Ioan P. Maior a fost ales director, iar cei propuși de el – și acceptați – să formeze comitetul, au fost: Mihai Orbonașu, Mihai Crișan, Iosif Brâncoveanu, Iosif Fincu, Marcu Cetățeanu, George Șchiopu, Nicolae Marinoviciu, Ioan Mureșan, Ioan Urziceanu, Ioan Avram și Ioan Spiru. Tot la propunerea președintelui a fost aleasă o comisie condusă de Mihai Crișan, avându-i ca membri pe Târnoveanu, Mureșan, Farcaș, Cașai, Mera Simion și Vasile Pop, care avea ca scop convingerea copiilor să îmbrățișeze profesii industriale. O altă comisie aleasă, avea menirea de a gândi un proiect care pus în practică să ducă la progresul material al populației din aria de cuprindere a despărțământului. Membrii erau: Brâncoveanu, Mureșan Călin Șandor, Branea, Urzică, Spiru, Urziceanu, Popescu Ioan, Popescu jr. și Leon Lupu, iar ca director a fost ales Iosif Fincu. O a treia comisie propusă de Ioan P.

Maior avea menirea de a întocmi o situație cu industriașii și comercianții români de pe teritoriul de competență a despărțământului. Președintele acestei comisii a fost ales Marcu Cetățeanu, iar membri, Ioan Marinovicu, Petre Görög, Mera, Nicolae Görög, Vasile Pop, Cașai, Spiru și Mureșianu. O ultimă comisie avea misiunea de a întocmi o evidență a copiilor existenți, nivelul de studii și naționalitatea lor. Din motive imprecise, timp de 12 ani, despărțământul reghinean a avut o sincopă, astfel că de abia în 1886 reappare cu o adunare generală ținută la Hodac. Un eveniment deosebit avea să se petreacă în iulie 1896, când succesor la funcția de președinte avea să fie ales protopopul Petru Uilăcan. Cu ocazia adunării generale ținute de „Asociațiune” la Sibiu în septembrie 1901, între cele 31 de delegații prezente se număra și cea a Reghinului care era alcătuită din 13 membri. Fostul președinte reghinean a fost inclus în componența comisiei care a propus alegerea noului președinte, vicepreședintelui și a comitetului central. Dintre cei propuși, ca președinte a fost ales dr. Alexandru Mocșonyi, iar ca vicepreședinte Iosif Sterca Șuluțiu. La propria adunare generală a despărțământului reghinean din acest an erau remarcabile două evenimente: realegerea ca director a lui Petru Uilăcan și înscrierea ca nou membru ordinar a av. dr. Eugen Harșia. Despărțământul Reghin avea să intre într-un con de umbră până în 1906 când este menționat cu participarea delegației sale la adunarea generală a „Asociațiunii”, care s-a ținut la Brașov. Pentru anul 1911, activitatea acestui despărțământ avea să fie apreciată ca fiind „mulțumitoare”. La începutul anului 1926, despărțământul reghinean avea în cuprinsul său 62 de comune și 52 de cercuri culturale, dar ca urmare a celor hotărâte la nivel central în 1925 de rearondare, tot din anul 1926 Reghinul s-a degrevat de câteva comune, revenindu-i acum doar 31, dar nou-alesul președinte – în 1923 – dr. Eugen Nicoară a continuat să ofere sprijin comunelor desprinse. Generozitatea sa se extindea și asupra despărțământului Tg.-Mureș.

4.1.1. Directori și membri ai despărțământului Reghin și cotizațiile lor

Pe anul 1875/76 un număr de 5 reghineni au trimis ca taxe 65 fl. în total. Pe măsura trecerii timpului, aceste cazuri s-au înmulțit, dar au fost brusc întrerupte ca urmare a decesului în 1877 a lui Ioan Pop Maior, primul președinte al despărțământului Reghin. Despărțământul în timpul celui de-al doilea președinte reghinean – Mihai Crișan, între 1877-1885 – avea 58 de comune în cuprindere, cu un număr de 15 membri ordinari vechi, 21 membri ordinari noi și 19 membri ajutători. Patriciu Barbu – cel de-al treilea director al despărțământului XVII Reghin, între anii 1885-1896 – a avut un comitet format din membri marcantă ai vieții sociale și publice: preotul unit Vasile Rațiu, protopopul ortodox Galacteon Șagău, preotul Leon Lupu, notarul Iosif Fincu, Mihai Platon, Absolon Todea, medicul dr. Alexandru Ceușianu, marele proprietar Ioan Sandor, preotul Elie Câmpeanu, George Maior și Ion Urziceanu. Patriciu Barbu a devenit membru al „Astrei” în anul 1874, membru fondator în 1882 și președinte până în 1896. Sumele de bani reprezentând cotizațiile din perioada 1885-1886 se ridicau

la 147 fl. Începând cu anul 1877, printre membrii care până acum au fost în exclusivitate bărbați, au pătruns și femei precum: Elena Barbu și Sabina Todea ca membri ordinari, apoi membri ajutători Constanța Platon și Eugenia Callini. În general, numărul membrilor era în creștere continuă de la un an la altul. În acest an, aportul financiar adus la casa centrală a „Asociațiunii” se ridică la 101 fl. și 30 cr., sumă aproape dublă în comparație cu aceea a Tg.-Mureșului. Trebuie menționat că lui Patriciu Barbu, la funcție de președinte i-a succedat Petru Uilăcan care nu a trimis rapoarte pe anii 1898 și 1899. În 1900 despărțământul Reghin avea 22 de membri. În ianuarie 1902 – iulie 1903 erau înregistrați: 16 membri. Președintele Petru Uilăcan avea să se stingă din viață în 1905. Perioada dintre 1904-1923 cunoaște o evoluție față de cele anterioare. Pentru Muzeul Național ce se stabilise a fi înființat în adunarea generală ținută la Mediaș încă în anul 1897, în anul 1904 institutul de credit și economii „Mureșana” din Reghin oferea 100 K, iar în 1904 Sever Barbu oferea 1000 K – încă jumătate din suma promisă de unchiul său ca urmare a decesului soției sale – devenind membru fondator al acestui muzeu. Era cea mai mare sumă primită din partea unei persoane particulare sau instituții la acea dată. Cel de-al 5-lea director al despărțământului Reghin avea să devină protopopul Galacteon Șagău, în intervalul de timp cuprins între anii 1905-1910. El s-a remarcat prin o seamă de gesturi precum: contribuția la fondul muzeului de istorie și etnografie al „Astrei”; în 1874 a oferit 25 fl. pentru înființarea unei biblioteci populare la Deda, și înființarea unui „cor funebral tractual” alcătuit din preoți și învățători care îi fuseseră elevi celebrului George Dima; a fost unul dintre fondatorii și principalii acționari ai băncii „Mureșana” din Reghin înființată în 1886, și ai băncii „Lumina” din Sibiu, înființată în 1909. În octombrie 1910, fiind numit asesor consistorial la Sibiu, a renunțat la funcția de protopop. A murit în 21 august 1914 la Sângeorgiu de Mureș. În 1909 a fost încasată suma de 424 K (coroane) ca taxe, din care 380 au fost trimise Comitetului Central, iar 44 depuse la banca „Mureșana” pentru nevoile despărțământului; tot atunci casierul Sever Barbu arăta că în urma unei petreceri din 10 august s-au strâns 403,16 K, bani ce au fost împărțiți în mod egal – câte 201,50 K – bisericilor române din Reghin. Cel de-al șaselea director al despărțământului XXVI Reghin a devenit Ioan Harșia, care avea să conducă destinele acestui despărțământ între anii 1910-1914. Despărțământul Reghin avea un număr total de 54 de membri. În anul 1914 despărțământul reghinean avea în total 92 de membri. Fiind an al izbucnirii primului război mondial pe plan internațional, conducerea despărțământului a fost încredințată protopopului Vasile Duma. Din 1923 acesta era ales ca episcop al Eparhiei Argeș sub numele de Nichita, cu reședința la Curtea de Argeș, unde avea să-și dea obștescul sfârșit la 16 aprilie 1936. Așa cum s-au petrecut lucrurile în întreaga „Asociațiune”, și la Reghin au rămas constante numărul de cercuri, dar a scăzut îngrijorător numărul membrilor ei fiind recrutați începând cu vara anului 1914 pentru războiul în care România a intrat în 1916. Între 1916-1919, activitatea multor despărțăminte a încetat. Prin adresa din 10 aprilie 1920 se retrăgea din funcția de director al despărțământului dr. Ioan Harșia care-și motiva

gestul de renunțare prin numirea sa în funcția de consilier la Curtea de Apel din Tg.-Mureș, iar documentele le-a predat protopresbiterului Vasile Duma care era vicepreședintele comitetului cercual și locuia în Reghin. Despărțământul Gurghiu avea 3 membri activi. În ianuarie 1922, despărțământul Gurghiu avea să fie reorganizat de directorul școlii silvice, Aurel Mureșan, iar ca director a fost ales preotul Simion Zehan din Cașva și înregistra 30 de membri. Despărțământul Teaca, tot în anul 1922/1923, avea un număr de 30 de membri.

Despărțământul Reghin al „Astrei” avea să cunoască o revigorare în urma ședinței din 9 octombrie 1923, ocazie cu care cel ce l-a resuscitat, dr. Eugen Nicoară, era ales președinte. Sub conducerea lui Nicoară, despărțământul Reghin avea să cunoască perioada cea mai fastă a existenței sale. Despărțământul Reghin până la jumătatea anului 1923 avea 345 de membri, la care se mai adăugau și cei de proveniență din Săcalul de Munte, respectiv 25 ordinari și 22 ajutători. În anul 1939 situația numerică a membrilor Despărțământului Județean Mureș și a celorlalte despărțăminte subordonate era următoarea: 1) Tg.-Mureș, 68; 2) Band, 5; 3) Gurghiu, 10; 4) Rîciu, 10; 5) Reghin, 45; 6) Teaca, 19; Toplița, 24.

Zvonurile și temerile referitoare la război au făcut ca încă din 1939, rândurile membrilor „Astrei” din această parte de țară să se subțieze, având în vedere cine sunt părțile cobeligerante și adversitatea maghiară față de România.

Începând cu anul 1924, denumirea de președinte a conducătorilor despărțămintelor a fost înlocuită oficial cu cea de director, dar în mod uzual se continua cu vechea denumire, și tot din acest an, în particular pentru despărțământul reghinean începea colaborarea cu toate celelalte societăți existente pe teritoriul său.

4.1.2. Conferențiarul despărțământului Reghin și temele expuse

Instrumentele prin care despărțămintele își desfășurau munca educativă erau în principal conferințele, bibliotecile și cursurile pe care le țineau cu populația din zonele rurale. Apogeul conferințelor reghinene s-a înregistrat în 1934 când s-au ținut 877 conferințe, iar în anul 1935 un număr de 850.

Prima conferință ținută în despărțământul Reghin a avut loc în anul 1875, când dr. Grigore Silasi a prezentat „Elogiu asupra Baronului Ladislau V. Popu”; în același an, parohul B. Baiculescu vorbea „Despre unele mijloace cari ar putea ameliora starea materială apopoului român”. Despre anul 1890 se menționa în paginile revistei Transilvania: „Nu s-a cetit”. După reorganizarea despărțământului în octombrie 1913 și până în luna septembrie 1914, în Reghin s-a ținut o prelegere și o conferință; în despărțământul Teaca, tot în aceeași perioadă de timp au fost ținute 34 de prelegeri. În anul 1914, conferențiarul despărțământului Gurghiu au ținut 15 prelegeri în 8 comune, numărul ascultătorilor variind între 30 și 120. După reorganizarea din anul 1923 la Gurghiu s-a format un comitet de programare culturală care dorea ca asemenea conferințe să fie ținute cu prilejul oricăror sărbători; până în iulie a.c., 6 conferențieri au cutreierat 7 comune, în fiecare localitate susținându-se 4-5

conferințe cu o tematică variată ca unghi de abordare a problemelor legate de viața materială, socială și spirituală a populației sătești; în fiecare dintre aceste localități existau ori au fost înființate biblioteci populare. În despărțământul Gurghiu, activitatea culturală a cunoscut o creștere începând cu anul 1922 când au conferențiat 4 membri, în Ibănești, Hodac, Cașva și Gurghiu. În anul 1924, președintele despărțământului Reghin raporta „Astrei” centrale că avea 40 de comune, 20 de agenturi, 18 biblioteci populare, 11 biblioteci mixte bisericești și școlare, 2 biblioteci bisericești și 1 școlară și au fost ținute 52 de conferințe la care au participat 3190 auditori. De formație medic, Eugen Nicoară aducea în teme expuse de el subiecte legate de boli, prevenția lor, cauzele și efectele acestora, între ele dominând „boalele lumești”, tuberculoza etc., boli care în epocă dominau, urmate de viciul beției care în viața socială – dar și în planul sănătății. Acestea constituiau probleme deloc neglijabile.

4.1.3. Proiecte, edificii, cultură, învățământ, monumente

Despărțămintele fiind solicitate să adune fonduri în anul 1872 pentru înființarea unei academii de drept până în toamnă, primarul George Maior a trimis 17 fr. de la un număr de 14 persoane. În urma decesului în anul 1877 a primului președinte al despărțământului Reghin, Ioan Pop Maior, rămânea „Asociațiunii” suma de 2000 fl. lăsată de acesta prin testament, bani ce urmau a fi reținuți din totalul ce avea să fie obținut în urma vânzării caselor sale. În 1885, Patriciu Barbu anunța că răposatul I. P. Maior a donat mai multe cărți pentru Gurghiu, unde, visa el, să se înființeze o societate de lectură. Învățătorul George Maior își asuma sarcina selecției și organizării acestei biblioteci. În anii 1887 și 1888 se intenționa pregătirea câte unui învățător în „industria de casă”, iar celor care se remarcă în „pomărit” și/sau obțineau rezultate evidente în instruirea adulților primeau premii din partea lui Patriciu Barbu și Galacteon Șagău. Pentru pomărit s-au acordat premii în anii 1892 și 1893. În anul 1892, singur Alexandru Todea oferea 7 fl. pentru școala civilă de fete a „Asociațiunii”. Pentru muzeul în curs de înființare al „Casei Naționale”, în anul 1901, avocatul Patriciu Barbu a donat o cămașă de zale descoperită în comuna Mureș-Cuieșd, și-a plătit prima rată a taxei de membru fondator și tot el a mai donat impresionanta sumă de 2000 de coroane – cea mai mare sumă acordată de vre-un contribuabil, ca taxă de membru fondator în memoria soției sale. La 15 septembrie 1902, cu ocazia adunării generale a despărțământului reghinean, pentru următoarea perioadă de 3 ani a fost ales ca director cercul Petru Uilăcan. În calitatea sa de membru fondator, datorită sumei de 1000 K. oferită în scopul construirii „Muzeului Asociațiunii” din Sibiu, Sever Barbu era invitat la inaugurare, iar banca „Mureșana” din Reghin participa alături de alte 75 de „institute” în cadrul expoziției „Delegații Băncilor române” cu 14 fotografii. Cu această ocazie, pe lista celor 18 fondatori, la loc de cinste erau citați reghinenii Patriciu Barbu și Sever Barbu, ambii cu o contribuție de 2000 K. fiecare, întrecuți fiind acum doar de frații Alexandru și Zeno Mocsony care împreună au depus 24000 K. Primarul-

învățător George Șagău a construit în Idicel Pădure o școală din piatră în 1910, menită să satisfacă pretențiile legii Apponyi din 1907. Despărțământul Gurghiu avea în anul 1914 un număr de 8 biblioteci în tot atâtea comune. La „Astra” centrală, în anul 1921 se năștea ideea construirii de case naționale, proiectul incluzând 29 de centre, între care și Reghinul. Ele trebuiau să cuprindă sub același acoperiș biblioteci, muzee regionale, sală de ședințe, sală de lectură și mai multe încăperi pentru colecțiile bibliotecii și diverse societăți culturale economice, muzicale, sportive etc. În anul 1923 de la centru au fost distribuite biblioteci populare, Reghinul primind 31. După reorganizarea despărțământului Reghin în luna februarie a acestui an, într-un număr de 8 comune în care s-au ținut conferințe s-a înființat și câte o bibliotecă. Perioada 1923/1924 a fost una prosperă pentru despărțământ, acesta având 22 de cercuri culturale, biblioteci populare în toate comunele la care s-au mai adăugat și cele 31 primite de la centru; existau 13 abonați la biblioteca poporală; s-au abonat încă 33 de membri pentru anul 1925; activități culturale au susținut elevii și elevele liceului din Reghin, „Reuniunea femeilor”, Societățile „Tinerimea” și a „Meseriașilor români”, „Corul societății meseriașilor români”, „Diletanții Societății Tinerimea Română” și 5 persoane particulare. În contul despărțământului erau 355711 lei și se preconiza înființarea a 5 case naționale în teritoriul său de competență. Alte 4 comune aveau înființate coruri bisericești. Un eveniment deosebit de important a fost fuzionarea despărțământului Gurghiu cu cel al Reghinului. Conducerea despărțământului a propus pentru premiere pe învățătorii Alexandru Roman din comuna Apalina, Ion Batea – diriginte în comuna Gurghiu – Gheorghe Uilăcan în comuna Hodac și Ioan Pop din comuna Sânmihai, care au avut rezultate deosebite cu cei care au urmat cursurile de analfabeți. În perioada 8-29 noiembrie, cu ocazia deplasării conferențiarilor în comunele în care erau constituite cercuri, au fost înscriși noi abonați la biblioteca poporală a „Astrei”, costul unui asemenea abonament fiind de 50 lei. A fost donată câte o bibliotecă comunelor Deda, Pietriș și Voivodeni. Comitetul despărțământului a abonat 39 de „Biblioteci populare”. În despărțământ funcționau 3 bănci populare și 32 de cooperative. Tot în acest an s-a fixat o placă comemorativă pe cavoul baronului Ladislau V. Pop.

4.2. Desfășurarea activităților despărțământului Târgu-Mureș al „Astrei” și a cercurilor acestuia între anii 1872-1926

Chiar înainte de înființarea despărțământului Tg.-Mureș în anul 1876, târgu-mureșenii și-au făcut resimțită prezența în cadrele „Astrei” prin contribuțiile lor financiare care cel mai adesea erau modeste. În ciuda barierelor, legale uneori, a ostilității populației maghiare de care erau înconjuțați, a tratării oricărui fel de manifestare românească drept acte de natură inferioară, deși percepute la nivelul subconștientului ca o permanentă amenințare la adresa lor, românii din Tg.-Mureș și de-a lungul Văii Nirajului, au avut momente în care s-au manifestat atâta cât le-au permis limitele evocate. Cu certitudine, în anul 1871 existau un număr de 12 contribuabili cu sume între 1 și 10 fr. care nu erau

exclusiv români, dar în mod cert nici un maghiar. Acest gest se datora asesorului Ioan Bădilă. Tot în această perioadă de timp, din localitățile Grebenișu, Căpușu de Câmpie, Siculea și Luduș au aderat încă 7 contribuabili, dar gestul lor a fost ocazional și s-a datorat insistenței asesorului Matei Pop Grindeanu. Dacă pentru anul 1872 nu mai apar consemnate date, pentru următorul an, 1873, apar 7 nume noi din localitățile Sărmașu (1) și Miheș (6), care au oferit sume cuprinse între 50 cr. și 1 fl. pentru fondul academiei, prin protopopul Andrei Ablon din Poplaca. Date noi și semnificative despre Tg.-Mureș reapar în anul 1895, amintit fiind printre despărțămintele de „laudă pentru activitatea lor”; în mod similar era apreciat și în anul 1896/1897. Cu ocazia adunării generale a despărțământului ținută în septembrie 1897, de la 57 de membri și 18 membri ajutători s-au strâns 75 fl. 15 cr., ceea ce reflectă dimensiunea și potențialul uman și financiar de care dispunea. Cu această ocazie a fost ales ca director pe durata de 3 ani, Vasile Hosu. În anul 1898, ca urmare a decesului acestuia, avea să fie ales în funcție de director al despărțământului protopopul Vasile Manegețiu. În urma arondării a 26 de despărțăminte în acest an – 1899 –, Comitatului Mureș-Turda îi reveneau despărțămintele Tg.-Mureș și Reghin. Noua situație nu l-a împiedicat pe noul director să solicite cărți pentru bibliotecile populare, primind 8 titluri a câte 3 exemplare de fiecare. Adunările generale s-au mai ținut în anul 1900 la Sântana, iar în 1901 la Sâncrai. În 1902 se făcea cunoscut numele noului director – dr. Enea Draia – și componența noului comitet, care era format din mai vechii membri. Prin circulara din 1909, se promitea aplicarea hotărârii Comitetului Central al „Asociațiunii” de a acorda câte 100 de coroane despărțământelor cu dificultăți materiale și existențiale, dar Tg.-Mureșul a fost ocolit de acest noroc, ceea ce a făcut ca în ciuda apelului comitetului acestui despărțământ, preoți, învățători „și alți inteligenți” să susțină prelegeri nu s-a mai angajat nimeni; totuși în anul 1910, sub președenția protopopului Ștefan Rusu, problemele au început să fie rezolvate, dar mai ales după alegerea în onoranta funcție de conducere a despărțământului a lui Nicolae Vulcu. La capitolul activități culturale, nici în anul 1923 despărțământul Tg.-Mureș nu excela. Chiar și în anul 1924, la nivelul conducerii centrale a „Asociațiunii”, „mulțumitor” se prezenta doar comuna Band. În cadrul județului Mureș ceva tot se mișca: au luat ființă 3 bănci populare la Solovăstru, Teaca și Banca Meseriașilor la Tg.-Mureș și în 1925 s-a constituit un cerc medical sub auspiciile „Astrei”.

4.2.1. Directori și membri ai despărțământului Târgu-Mureș și cotizațiile lor

La propunerea din anul 1867 a președintelui „Asociațiunii” – Vasiliu Ladislau Pop – de a fi înmulțite responsabilităților cu colecta în „unele părți”, pentru Tg.-Mureș a fost desemnat Nicolae Gaetanu, asesor la Tabla regească alături de Demetriu Fogorași (1800-1879), ei apărând printre primii susținători ai „Astrei”. Comerciantul Fogorași, cu toți membrii familiei sale, se dovedea o persoană generoasă care a sprijinit financiar înființarea unui teatru național român, Institutul românesc de fete din Oradea Mare și înființarea unei școli

românești de fete la Cluj, în 1875 oferea bani pentru creșterea fetițelor românce lipsite de mijloace de trai și pentru construirea unui imobil la Tg.-Mureș care urma să găzduiască o școală românească. Pentru ajutorarea a 30 de familii de țărani români din Tofalău, deposedați de pământurile lor de către Tribunalul urban din Tg.-Mureș, vrednicul om a constituit un „comitet de ajutorare”, comitet dizolvat în 1876. În plan personal, viața i-a rezervat un șir de tragedii – moartea membrilor familiei sale în decursul a numai câțiva ani.

În 1867/68, de la 7 membri ordinari, Iosif Fülep trimitea la centru 35 de fr. din Tg.-Mureș, iar de la Zau de Câmpie Vasile Moga trimitea cu aceeași destinație 5 fr. și se obliga să plătească constant această sumă timp de 10 ani. În anul 1867/1868 în Tg.-Mureș existau 13 membri, iar din împrejurimi, persoane nenominalizate au trimis în total 17 fr. 70 cr. Pe lista colectorilor „Asociațiunii” din anul 1868, din totalul de 136 colectori înregistrați, 3 erau din Tg.-Mureș: Demetriu Fogorași, Cataromba (?) și Iosif Fülep. Acesta din urmă era și cel care în 1872 a expus la centru motivele care au format cauza neconstituirii unui despărțământ cercual și la Tg.-Mureș, ceea ce l-a determinat pe președintele Iacob Bologa să ceară a fi contactat și rugat avocatul mureșan Matei Pop Grindeanu să ia legătura cu persoanele potrivite și să înființeze și la Tg.-Mureș un asemenea despărțământ. Între 1872-1874, despre Tg.-Mureș nu se mai pomenește nimic, ceea ce poate conduce la concluzia că a fost o perioadă total nefavorabilă. Cu ocazia adunării generale a despărțământului Reghin din anul 1875 însă, din partea membrilor târgu-mureșeni și ai localităților din împrejurimi, au plătit taxe de membri ordinari noi un număr de 7 persoane, iar ca membri ajutători alte 5. Prin direcțiunea reghineană și în anul 1862/3, din această parte a județului au fost trimise taxe de la un număr de 6 persoane particulare, precum și de la comunitatea bisericească greco-catolică și de la comunitatea politică – ambele din Sârmaș – în total 163 fl. În anul 1876, pe comunități din localitățile Rușii Munți, Morăreni, Gladinu, Șieuf, Sântioana, Nușfalău, Ragla, Budacu Român, Monor, au achitat ca taxe de membri noi pe anii 1870-1875, la care se adăugau 100 de fl. printr-o obligațiune de stat din partea lui Sever P. Barcianu ca membru fondator, din Tg.-Mureș. Cu satisfacție comitetul „Asociațiunii Transilvane” în ședința ținută la 19 septembrie 1876 sub președenția lui Iacob Bologa, a fost prezentat procesul verbal de înființare a despărțământului cercual „Murăsiu-Osiorhei”. Din acest raport rezultă că director de despărțământ era ales Demetriu Fogorași. În 1894, președinte este menționat Vasile Hosu ca reales. De subliniat pentru acest an este faptul că în premieră apare ca membru fondator o femeie: Nina Cergedi, născută Ciato, care a plătit în acest scop o taxă de 200 fl. și 154 fl. ca taxă pe același an. La 10 februarie 1895 despărțământul XXIV Tg.-Mureș, ca urmare a reconstituirii sale, a fost ales un nou președinte în persoana lui Matei Pop Grindeanu, dar avea să se retragă ca urmare a unor imputări legate de lipsa sa de activitate. Din 1895 avea să apară un nou nume feminin – Nina Moldovan din comuna Chirileu. Cu ocazia adunării cercuale a direcțiunii despărțământului Tg.-Mureș, ținută la 28 august 1899 la Nazna, protopopul Neculau Maneguțiu a fost ales director. În acest an, ca membri ai despărțământului erau înregistrați 17

membri, iar sumele intrate se ridicau la 139,50 coroane și ieșite la 117,72 coroane. Cu ocazia adunării cercuale din anul 1912, ținută la Bandul de Câmpie, dr. Enea Draia a devenit noul director ales, iar numărul membrilor era de 15. Bucuria creșterii cu încă 2 membri în anul 1904, avea să scadă însă în anul 1906 când numărul lor se împuținează la 13. O secvență lipsă în datele despre cele ce s-au mai întâmplat are ca urmare doar constatarea că Nicolae Vulcu în 1910 cere să se retragă de la conducerea despărțământului, dar la insistențele membrilor, acesta a rămas. Reevaluând situația despărțământelor cu ocazia adunării generale, Comitetul Central în anul 1911, despre Tg.-Mureș menționa în procesul verbal că avea 50 de membri. Din 1914 Vasile Nicolae este pomenit ca fost director, deoarece în ședința comitetului despărțământului Tg.-Mureș din 01.02.1914, rezultă că la această dată deja fusese ales în această funcție dr. Ioan Pantea. La finele anului 1915, despărțământul Râciu de Câmpie avea pe protopopul Târnăveanu Alexandru ca director de despărțământ. În anul 1917 activitățile despărțământului au fost sistate. Ștefan Pantea anunța conducerea județeană că fratele său era prizonier la ruși. După anul 1919, despărțământele în general reveneau la viață și aveau membri persoane de profesii diferite care aveau în comun însă această instituție culturală, „Astra”. De la centru a fost solicitat pentru reorganizare Ioan Vescan, primul prefect român al Mureșului, ceea ce s-a și împlinit la data de 1 decembrie 1919, ocazie cu care s-au înscris 53 de membri, iar ca director a fost ales dr. Petru Hetcou, directorul liceului „Al. Papiu Ilarian”. În anul 1921 erau 111 membri. Din raportul trimis în a doua parte a anului 1923, Comitetul Central de la Sibiu era încunoștiințat că despărțământul Tg.-Mureș avea 61 de comune și postul de director vacant de 2 ani, iar subdirector era prof. dr. Ioan Bozdog care confirma lipsa de activitate, de unde și a rapoartelor. Schimbarea aceasta a condus la existența în acest an a doar 19 membri fondatori, 28 pe viață, doar 4 care și-au plătit taxa și 87 care nu și-au plătit-o. Despărțământul Bandul de Câmpie avea doar 7 membri pe viață și 21 activi, toți fiind restanțieri la plata taxei. În anul 1925 despărțământul Tg.-Mureș se înregistra cu 26 membri fondatori, 36 de membri pe viață și 39 activi.

4.2.2. Conferențiarul despărțământului Târgu-Mureș și temele abordate

Începutul a fost făcut în anul 1899, când Teodor Bogdan a susținut o primă disertație, intitulată „Brumăritul și foloasele lui”. Sunt reluate activitățile de susținere a conferințelor în anul 1900 când la Sântana de Mureș, absolventul de teologie Georgiu Manoilă a conferențiat pe tema „Problema școlii populare în prezent și în viitor”, iar parohul Vasile Saltelechi, despre un „Tratat economic”. În anii următori, pe cuprinsul despărțământului Tg.-Mureș, nume precum Vasile Matora, Isidor Pop, Iuliu Morariu, Ioan Pantea, Bucur Băra etc. au susținut numeroase conferințe cu tematică diversă dar legată de problemele practice de viață ale populației, de istorie și de rolul „Astreii” de-a lungul existenței sale. În 1912, la propunerea lui Bucur Băra s-a înființat o agențură la Nirășteu, director fiind ales Victor Trifan. Plecarea directorului Simion Gocan a făcut ca numărul

unor asemenea activități să scadă considerabil. O activare demnă de subliniat a avut loc în anul 1925 când în raportul Comitetului Central al „Asociațiunii” s-au înregistrat 21 de membri și nemembri ai despărțământului care au colindat 16 localități, cele mai multe teme vizând școala sub diverse aspecte, pe locul secund fiind cele cu conținut istoric și la egalitate cu cele referitoare la organizațiile satești și cooperării, sănătate, „Astra” și despre cultură.

4.2.3. Proiecte, edificii, cultură, învățământ, monumente

Crearea de școli populare a fost o caracteristică a statelor europene ale vremii. Intenția înființării unei „academii de drepturi română”, de la Tg.-Mureș, prin asesorul tribunalului urbarial Ioan Bădilă, în 1871 au trimis la Sibiu suma de 45 fr., prin asesorul de la Tabla regească Matei Pop Grindeanu, 39 fr., iar cu ocazia unei adunări ale „Asociațiunii” ținută la Fărăgău, alți 3 mureșeni au mai oferit câte 1 fr. În anul 1875, când s-a început acordarea de subvenții pentru tinerii care doreau să studieze, din partea fundației „Marinoviciu” cu 60 fl. pentru anul I clasa gimnazială din Tg.-Mureș, alesul a fost Emil Viciu. Pentru completarea fondului fundației „George Barițiu” din care urmau a fi plătite o bonă și a unei a treia servitoare pentru școala de fete, Vasile Hosu din Târgu-Mureș a colectat din această zonă de la 59 de persoane suma de 11 fl. și 80 cr. la care dacă li se mai adăugau și banii din anii 1893 și 1894, rezultau 590 fl. și 76 cr. Protopresbiterul Nicolae Maneguțiu propunea „Asociațiunii” o concentrare a forțelor de care dispuneau bisericile române în privința susținerii școlilor, rezultatul scontat fiind o promovare mai consistentă a culturii. Ca urmare, „Asociațiunea” sprijinea ideea reunirii bisericilor române, ceea ce în fapt nu s-a tradus nici în zilele noastre.

Seceta din anii 1895-1897 având drept consecință înfometarea și sărăcirea populației în general, a făcut ca și activitățile despărțământelor din zonă să fie scăzute. În ședința Comitetului Central al „Asociațiunii” din aprilie 1900, se aducea la cunoștință celor prezenți că în afara alegerii conducerii noi a despărțământului Tg.-Mureș, s-a hotărât înființarea a 3 agenturi și 3 biblioteci populare pentru care directorul solicita donarea de cărți disponibile. Comitetul Central dona 4 titluri a câte 3 exemplare și câte un exemplar a altor 3 titluri. În august 1900, la Sântana au fost împărțite populației prezente la adunarea cercuală 11 broșuri populare. La începutul anului 1900, comitetul despărțământului a stabilit ca sarcină pentru notarul Ștefan Rusu să aranjeze arhiva, și tot atunci a înființat 3 agenturi și biblioteci la Săbed, Nazna și Râciu, fiecare bibliotecă deservind desigur mai multe comune din jur. Tot în acest an, cercurile primeau aprobarea de a cumpăra cărți în măsura posibilităților financiare, pe care mai apoi să le difuzeze populației. În premieră, ideea și punerea în practică la Brașov a bibliotecilor ambulante a aparținut mureșeanului Gregoriu Maior. Tot pentru Muzeul istoric, în anul 1915 și prima jumătate a lui 1916, între cei 13 donatori de obiecte pentru completarea colecțiilor, au figurat Partenie Matei din Corunca și Nicolae Matora. La 25 septembrie 1910, direcțiunea despărțământului Tg.-Mureș,

cu ocazia adunării cercuale ținută la Nazna a hotărât ca pe viitor să fie comandate mai multe cărți de literatură cu scopul de a înființa o bibliotecă la Tg.-Mureș pentru tinerii care urmau liceul și școala civilă în această localitate. Ca urmare a reorganizării despărțământului Tg.-Mureș în anul 1913, din acesta s-a desprins un nou despărțământ – Râciu. Despărțământul Tg.-Mureș a rămas cu 46 de comune, 11 agenturi și 4 biblioteci (Nazna, Săbed, Sânișor și Tg.-Mureș); despărțământul Râciu avea: 14 comune, 8 agenturi și beneficia de 2 biblioteci: la Râciu și la Băla. Șapte ani mai târziu, în 1920, Sabin Oprea arăta că în Tg.-Mureș, clădirile care găzduiau școli erau „deplin corespunzătoare”, dar își exprima nemulțumirea că unele edificii de aici, precum Școala de comerț de stat, singura în circumscripția Clujului, împărțea imobilul cu un oficiu pretorial și un post de vardiști de stradă. Tot el arăta că în Tg.-Mureș și Reghin nu existau „colecții științifice”. Bibliotecile profesorilor și elevilor erau formate în cea mai mare parte din cărți ungurești, cele mai multe potrivit intereselor noastre naționale. În anul 1921, una dintre problemele care preocupa conducerea centrală sibiană era construirea de case naționale care să cuprindă biblioteci și muzee regionale în 29 de centre mai importante, cu scopul de a imprima un caracter românesc mai intens – între ele se înscria și Tg.-Mureșul. În anul 1922, de la centru se împărțea suma de 160000 lei la 9 „centre”, alți 260000 lei pentru întreținerea caselor naționale din 4 „centre” și înființarea altor 4 din tot atâtea orașe. Tg.-Mureș a fost beneficiarul câte unei părți – neprecizate – din ambele oferte. Noul director al despărțământului Tg.-Mureș Simion Gocan, în raportul pe anul 1920-1921 preciza că aici existau 4 biblioteci, iar cele 30 de comune arondate despărțământului, aveau fiecare câte 1 bibliotecă. Despărțământul Râciu avea 2 biblioteci. Din cele 700 de biblioteci distribuite de „Asociațiune” în 1921/1922, un număr de 130 au revenit județului Mureș-Turda ca urmare a stăruințelor revizorului școlar Ieronim Puia care era și vicepreședinte al despărțământului Tg.-Mureș. Cererea Comitetului Central ca activitățile culturale din despărțăminte să fie făcute împreună cu cele ale asociațiilor de învățători și preoți, în despărțământul Tg.-Mureș nu doar era respectată ci chiar completată cu participarea corpului ofițeresc al Liceului militar din localitate. Se continua cu menținerea cursurilor de alfabetizare în Căcuci și Urisiul de Sus; o altă străduință era legată de „repatrierea și colonizarea” elementului românesc în județele transilvane afectate, între care și județul Mureș-Turda, Tg.-Mureșul și valea Nirajului mai ales. Apariția în anul 1924 a Extensiunii Universitare la Cluj, a adus beneficii culturale imense, Tg.-Mureșul numărându-se printre despărțămintele norocoase, datorită conferințelor ținute aici. La finele anului 1921 numărul bibliotecilor și al cărților a crescut prin strângerea a circa 2000 de cărți de la Casa școlilor, Centrala cooperativelor, Ambulatorul Policlinic din Tg.-Mureș, Librăria „Ardealul”, Iosif Bucur, frații Lucian, Șerban și Sabin Cioranu, Tipografia Arhiedecezană Sibiu. Tot în acest raport se subliniază că la inițiativa Societății și prin străduința secretarului Cioran, au luat ființă bănci populare în localitățile Solovăstru, Teaca și „Banca Meseriașilor” din Tg.-Mureș, toate trei aflându-se în „jurisdicția” Despărțământului județean Mureș. La Remetea au început cursuri de limba română ținute de învățătorul Teodoru pentru meseriași

români deznaționalizați și tot aici a fost începută construirea unei case naționale. La reușita tuturor acestora, o contribuție o avusese și remarcabilul primar român al Tg.-Mureșului, dr. Emil Dandea.

Adunarea generală a despărțământului Tg.-Mureș din anul 1925 s-a ținut cu prilejul serbării organizate la Șincai de către „Societatea Tinerimea Română” care pe propria-i cheltuială a ridicat în mijlocul comunei o placă de marmură închinată lui Gh. Șincai; au fost ținute 3 prelegeri populare și a fost completat fondul de carte al bibliotecii locale.

CAP. 5. DESPĂRȚĂMÂNTUL CENTRAL JUDEȚEAN MUREȘ ÎNTRE ANII 1926-1940

În decursul anilor 1926 și 1927 au fost reorganizate 18 despărțăminte, iar altele 30 au fost înființate. Tg.-Mureșul era un despărțământ reorganizat dar și reconfigurat în același timp prin apariția a 4 noi despărțăminte: Band și Râciu desprinse din cel al Mureșului, Gurghiul și Toplița desprinse de Reghin. De la centru se insista stăruitor că despărțămintele centrale județene sunt organe intermediare între centru și despărțămintele de plasă.

Județul Mureș se prezenta astfel: despărțământul central județean Mureș, organizat în 1926 (plasa Mureșul de Jos); despărțământul de plasă Reghin organizat în același an (plasa Mureșul de Sus); despărțăminte reorganizate în 1926 și 1927: Band cu 14 comune, Gurghiu cu 12 comune și Râciu cu 16 comune. Despărțământul nou înființat 1926/1927 era Toplița care avea un număr de 6 comune.

Pentru despărțămintele județului, fuseseră acordate subvenții: județul Mureș contribuia cu 50000 lei, din partea primăriei Tg.-Mureș 50000 lei și de la Reghin 25000 lei. Nereorganizat și inactiv era despărțământul Teaca, care avea 18 comune. În raportul său pe anul 1928/29, președintele despărțământului Reghin dr. Eugen Nicoară, relatează că „Deși activitatea noastră nu e așa bogată în unele privințe – materiale – cum este a câtorva despărțăminte mari, care sunt totodată și mari centre culturale (Brașov, Cluj, Sibiu), totuși rezultatele muncii noastre, din punct de vedere cultural, nu este cu nimic mai puțin”. Străduința sa pentru ca „întunericul și necunoștința” locuitorilor din satele împrejmuitoare a făcut ca școlile să fie „neîncăpătoare pentru a primi numărul tot mai mare a celor ce doresc să participe la cercul cultural și suntem nevoiți a ține conferințele sub bolta cerească”. Reghinul avea cercuri culturale în toate cele 31 de comune care-i aparțineau. Pentru aceeași perioadă de timp și dr. Nicolae Vasu din Toplița realizase înființarea a 7 cercuri culturale și avea contact cu populația locală și din jur, însă starea sănătății lui lăsa mult de dorit – în anul 1930 vicepreședintele a demisionat. Desigur că activitățile culturale au avut de suferit. La 1 septembrie 1929, despărțământul Mureș avea teren pentru case naționale într-un număr de 89 de comune.

În anul 1933, Comitetul Central al „Asociațiunii”, cu prilejul adunării generale de la Deva, primul despărțământ asupra căruia s-au aplecat, a fost cel

„central județean Mureș” iar dintre despărțăminte de plasă, Reghinul fusese citat primul la nivel de țară, cu 153 prelegeri populare, cel mai mare număr (neprecizat, n.n.) de conferințe, 48 de biblioteci populare (avea 50 de comune) care aveau în total 30256 de cărți, 10842 de cititori care au lecturat 7405 volume. În nici un alt despărțământ numărul total de cărți din biblioteci populare nu trecea de 3682, iar al cititorilor de maxim 1319. Medicii reghineni care și conferențiau, în drumul lor, au consultat și tratat gratuit persoane cu afecțiuni diferite. În perioada 1920-1939, numărul pacienților a fost de 35970. Cheltuielile despărțământului care s-au ridicat la „câteva zeci de mii de lei” au fost suportate integral din banii proprii ai președintelui. Doctorul Cornel Avram, medic de circumscripție, în înțelegere cu consiliile comunale a convenit ca pentru o sumă modică să-i consulte pe toți cetățenii, iar în cazul celor bolnavi vizita era gratuită. Au fost înființate farmacii în comunele Râpa de Sus, Râpa de Jos și Dumbrava, iar din inițiativa proprie și fără nici o pretenție materială, notarul din cele 3 comune ducea o muncă de culturalizare prin organizarea în fiecare a doua seară din săptămână a unor cursuri de scris-citit, istorie, geografie națională și aritmetică iar în cea de-a treia seară cursanții erau învățați cântece laice și bisericești.

Despărțământul de plasă Reghin se putea lăuda cu 377 conferințe, număr neegalat de nici un alt despărțământ de plasă și aproape atinge cifra despărțământului central județean Cluj. Propaganda era susținută și cu mijloacele moderne precum proiecțiile când erau teme legate de combaterea bolilor sociale sau rularea cu prilejul a 32 de conferințe a filmului „Viața lui Isus”. Existau 48 de biblioteci care aveau în total 30256 de cărți, „număr pe care iarăși nu-l egalează nici un despărțământ de plasă sau chiar cel central județean”. Despărțământul Reghin, cu ajutorul Camerei de Comerț din Tg.-Mureș a organizat două școli țărănești – una în Lunca și alta în Râpa – unde se școleau practic în pomicultură; a trimis elevi la școala țărănească din Tg.-Mureș, unde i-a susținut financiar; a înălțat monumente în Ibănești, Pietriș și Nadășa și a reparat 12 cruci de hotar; a tipărit 4 broșuri de îndrumări practice și o alta intitulată „Figuri mureșene” în care apare drept coautor și Vasile Netea; cercul Râpa, unde notarul P. Boțian era total dedicat actului cultural, a înființat în decursul a doi ani trei școli primare, și în cele 3 sate – Râpa, Vătava și Dumbrava – ale cercului cultural s-au ținut 109 conferințe și 13 serbări artistice. Cu ajutorul ministrului instrucțiunii Constantin Angelescu, în anul 1934 a fost deschisă Școala normală la Tg.-Mureș, eveniment la care a participat însuși înaltul demnitar.

În 1935 profesorul Nicolae Crețu a fost numit inspector general al învățământului primar și primar-secundar din întregul județ. La Tg.-Mureș, inginerul Cioranu Șerban a înființat un cerc românesc al cărui director era, și fără vreun scop material, el țintea doar apropierea între români și minoritari, egalizarea claselor sociale, și avea secții de înot, tenis, fotbal, patinaj și hokey, urmând ca din 1936 să mai înființeze una de turism. Pe teritoriul județului Mureș, a fost constituit un Comitet al „Ligiî antirevizioniste” în care încă din primul an s-au înscris 1531 de membri. Era perioada în care se ducea o luptă insistentă pentru

„numerus clausus” adică pentru afirmarea preponderenței numerice a elementului românesc în toate întreprinderile și instituțiile din țară, ceea ce a condus la apariția Legii pentru protecția muncii naționale care a stârnit reacția mult mainumeroșilor medici din rândul elementelor minoritare. Doctorii Grigore Ursace și Manu i-au convocat pe medicii reghineni Nicoară și Nicolescu, iar în cele din urmă efectul a fost ocuparea posturilor în conformitate cu proporția etnică. Cu ocazia adunării generale a despărțământului care s-a ținut la Filea, dr. Nicoară a dat citire raportului asupra activităților acestui despărțământ pe anul 1935, din care reieșea că a înființat la Reghin o școală țărănească pentru bărbați și una pentru femei (în 6 serii) și a ridicat 12 troițe; la acestea se adăugau serbările culturale și naționale, o largă răspândire de cărți populare și o serie de acte filantropice.

La 13 octombrie 1938, regele a sancționat prin Înalțul Decret Regal nr. 3528 Legea Serviciului Social, care avea menirea să organizeze educația națională pe baze științifice, în final urmând să fie realizat statul cultural. Pentru înfăptuirea și punerea în aplicare au fost alese ținuturile Mureș, Someș și Timiș. Directorul Preda și inspectorul Stoichiță au ținut consfătuiri în numeroase locuri printre care la Tg.-Mureș în data de 19 februarie. Directorul Ținutului Mureș, până la 1 aprilie primise deja proiecte de activitate din partea a 8 despărțăminte. Prin hotărârea Comitetului Central al „Astrei”, în ședința din 29 aprilie 1939 au fost stabilite instrucțiunile de aplicare prin „Astra” a serviciului social în cele 3 ținuturi și difuzate prin circulara nr. 2. De la înființarea Serviciului Social în anul 1938, Despărțământul județean Mureș apare cu denumirea „Despărțământul Central Mureș”, care, condus de dr. Ioan Bozdog, era integrat în „Regiunea secuizată”. Semne de stagnare apăruseră încă din anul 1939. Ocuparea zonei de nord-vest a Transilvaniei a făcut ca pe aceste teritorii activitățile de orice fel să înceteze cu totul. De altfel, în 1942 aproape jumătate din vechile despărțăminte își sistaseră activitatea „sub năpraznica apăsare a nedreptății și împilării”.

5.1. Directori și membri ai despărțământului județean Mureș și cotizațiile lor

În anul 1926, despărțământul Reghin avea 62 de membri, în anul 1927, 46. Tot în acest timp, Despărțământul Tg.-Mureș avea 67, Bandul: 4, Râciu: 3, Gurghiu: 30, Teaca: 15, Toplița un membru.

În anul 1930, situația numerică în despărțământul județean Mureș era mai îngrijorătoare, înregistrându-se astfel: Despărțământul Tg.-Mureș 67; Despărțământul Band: 4; Despărțământul Gurghiu: 9; Desp. Râciu: 10; Reghinul: 45; Teaca: 19; Toplița: 20.

Dincolo de activitățile derulate în cadrul despărțământului său, lui Eugen Nicoară, în urma recenziilor materialelor trimise secțiilor de Secretariatul literar din Sibiu pentru a fi publicate în Biblioteca populară „Astra”, dr. Danielo i-a selectat lucrarea „Sifilisul”.

Făcând un salt în timp, în anul 1939, despărțămintele mureșene aveau următorii membri: Desp. XI Tg.-Mureș: 68; Desp. Band: 5; Desp. Gurghiu: 10; Desp. Râciu: 10; Desp. Reghin: 45; Desp. Teaca: 19 și Toplița 24.

Demn de menționat este faptul că în anul 1940, „Asociațiunea” avea ca președinte pe dr. Iuliu Moldovan și 3 vicepreședinți, și Comitetul Central era format din 45 de membri între care dr. Eugen Nicoară și prof. univ. dr. Vasile Meruțiu, medic în Tg.-Mureș.

5.2. Conferențiarul despărțământului județean Mureș și temele abordate

În 1926, pe cuprinsul despărțământului Reghin au susținut conferințe 13 conferențieri. La Tg.-Mureș, în 1927/28 apar nume noi ca Ioan Bozdog, Ioan Vescan, Ioan Pantea și Traian Popa, apoi în Gurghiu și împrejurimile sale Alexandru Donescu, Constantin Brălian, Traian Todora, T. Vicol, Ioan Batea, Hort. Șuteu, Alexandru Siara, Emilia Frandేశ, Traian Todoran; preoții: Leon Ternoveanu, Alexandru Donescu, Ilie Mirion, Teodor Bucin; medicul Eugen Nicoară; notarul Ioan Vlad; subvizorul școlar Romul Cătărig.

Despărțământul Râciu care cuprindea 16 comune, a avut parte de doar 7 conferințe din lipsă de conferențieri – conform afirmațiilor președintelui Nicolae Vulcu.

În aceeași perioadă, în despărțământul Reghin au fost ținute 139 de conferințe în 43 de comune, deși în componența sa intrau la această dată doar 21, însă Nicoară se dovedea extrem de generos cu despărțămintele nou create prin desprinderea lor din mai vechiul despărțământ Reghin; a găzduit și 4 trimiși ai „Extensiunii Universitare”: Coriolan Petru, Sextil Pușcariu, Augustin Maior și Petre Grimm.

Despărțământul Tg.-Mureș în perioada 1928/1929 a avut un program de prelegeri în 14 comune, conferențieri fiind I. Bozdog, Gr. Ciortea, dr. Domițian Baci, Al. Sighișorean, V. Hondrilă, Ioan Roman, P. Comes, dr. P. Nistor și Traian Popa, cu subiecte variate și proiecții. În anii 1928/29, despărțământul Band a organizat ținerea de conferințe în 9 localități. Conferențieri au fost: președintele Emil Tătar, dir. școlar Vasile Tamaș, A. Tartacan, preot Maxim Pop, Ana Hirian și inv. Zaharie Oltean. Gurghiul se înregistra cu 36 de prelegeri, Râciu cu 5 prelegeri, iar Toplița cu 28. În despărțământul Reghin, într-un număr de 23 de comune au fost ținute 57 de conferințe de un număr de 20 de conferențieri. Dr. E. Nicoară a susținut personal 18 din cele 57 de conferințe. Comitetul Central, în ședința sa din 14 iulie 1928 se arăta impresionat de activitățile lui Nicoară.

Punctul forte al activității Despărțământului Central Județean Mureș, pe anul 1929/1930 l-au constituit prelegerile populare care au fost în număr de 33 de teme susținute de 12 conferențieri în 13 comune. Despărțământul Band în 1929/1930 se înregistra cu 7 conferințe în tot atâtea comune de cei 4 conferențieri: Elie Tătar, Dumitru Gherghel, dr. Legman și A. Tartacan.

Leon Ternoveanu, despre despărțământul Gurghiu arăta că în anul 1929/1930 au fost acoperite cu conferințe „aproape toate comunele”.

Despărțământul de plasă Reghin, pentru anul 1929/1930 a susținut conferințe în cea mai mare parte a comunelor, numărul acestora fiind de 71, din care 53 cu caracter „medico-igienic”, celelalte având subiecte sociale, culturale și istorice.

În anul 1930/1931, Reghinul uimea prin cursul ascendent în ceea ce privea numărul de prelegeri populare, care acum se ridica la 107, performanță realizată de 31 de conferențieri, între care recordul era deținut de președintele despărțământului dr. Eugen Nicoară cu un număr de 42 de prelegeri. Reghinienii s-au bucurat de prezența unor distinși conferențieri veniți din partea „Extensiunii Universitare”, aceștia fiind: dr. Liviu Rusu, prof. dr. M. Botez, prof. dr. Aug. Maior, prof. dr. Ștefănescu Goangă și dr. Traian Popa. În perioada de timp 1931 și până în prima jumătate a anului 1932, în despărțământul de plasă Reghin au fost ținute 94 de prelegeri de către 41 de conferențieri, între care 4 medici, și între toți conferențierii dr. Eugen Nicoară se situa pe primul loc cu un număr de 40 de prelegeri.

Din 1932 și până în luna august 1933, datele reflectă următoarea situație: în despărțământul Gurghiu au fost susținute 17 prelegeri de către 12 conferențieri care au acoperit 6 comune. Despărțământul de Județ Mureș, prin cei 8 conferențieri ai săi a ajuns cu prelegerile în 23 de comune; despărțământul Reghin se putea lăuda cu 147 de conferințe ținute în 51 de localități. În anul 1933/1934, despărțământul Râciu revenea la viață după o perioadă de 3 ani. Aici au fost ținute 19 conferințe în sate, dar și cu prilejul adunării generale din 15 august 1934, de un număr de 14 conferențieri.

5.3. Proiecte, edificii, cultură, învățământ, monumente

Din situația prezentată în raportul general pe anul 1926 al despărțământului Reghin, se arată că într-un număr de 21 de localități – inclusiv Reghin și Reghin-sat – existau tot atâtea biblioteci care împreună aveau un număr de 6420 de cărți, din care Reghinul deținea aproape jumătate, mai precis 3025, iar toate celelalte la un loc, 3395.

La începutul anului 1927, directorul Casei cercuale din Tg.-Mureș Vasile Al. George a tipărit organul de presă al despărțământului Mureș, intitulat „Astra”, cu apariție săptămânală. Din motive financiare însă, publicația avea să-și înceteze apariția la 7 iulie 1929. Pe parcursul anului 1927, într-un număr de 12 comune de pe teritoriul de atunci al județului Mureș au fost înființate biblioteci, stocurile celor mai vechi fiind completate. Orfanii de război și copiii săraci din comunele Ogari și Mureșeni au primit cărți și rechizite în valoare totală de 1000 de lei. Despărțământul Mureș, în activitățile sale culturale se bucura de o cooperare strălucită cu „Societatea Tinerimea Română” și „Asociația Profesorilor Secundari” în organizarea conferințelor ținute de „Extensiunea Universitară” Cluj. Revizorul școlar a redactat o serie de cursuri pentru analfabeți pe care le-au

sprijinit și încurajat organizațiile menționate. Un ajutor efectiv l-a primit din partea Ligii Culturale cu prilejul congresului găzduit de orașul Tg.-Mureș, ocazie cu care a fost scos un număr festiv al revistei locale „Astra”, iar pecuniar a contribuit cu suma de 3000 de lei pentru cheltuielile de organizare. Tot acum, 8 comune au primit teren pentru construirea de case naționale. Despărțământul Gurghiu avea 12 comune și tot atâtea biblioteci; aici au fost ținute și cursuri cu analfabeții în toate comunele aparținătoare și colabora foarte bine cu cercurile preoțești și învățătorești; financiar vorbind, nu avea nici un ajutor. În despărțământul Râciu existau 16 comune și în 4 din ele funcționau cercuri culturale și aveau bibliotecă, iar în 14 comune existau atât biblioteci școlare cât și parohiale. Despre despărțământul reghinean, președintele E. Nicoară arăta că numărul bibliotecilor populare se ridica la 23 și aveau un număr total de 9345 de volume, acum fiecare comună primise teren pentru construirea de case naționale și învățătorii se arătau extrem de săritori în a ține cursuri de alfabetizare. Șirul de serate care s-au derulat în decembrie 1926 în colaborare cu „Societatea meseriașilor” și liceul din localitate s-au putut ține prin asigurarea transportului de către însuși președintele Nicoară care și-a oferit mașina în acest scop. „Reuniunea Femeilor”, Grădinița de copii au contribuit la reușita activităților despărțământului.

În anul 1927/1928, directorul Despărțământului Județean Mureș, dr. Ioan Bozdog arăta că cercurilor de până acum li s-a alăturat recent cel din Chinari. În celelalte comune nu s-a putut din lipsa persoanelor potrivite rolului de conducător și s-a limitat la înființarea de biblioteci populare al căror inventar a fost completat cu cărți și broșuri a căror valoare se ridica la 6800 de lei; un alt eșec îl constituia cel al caselor naționale, datorită sărăciei populației din comunele despărțământului. Sub aspect financiar, despărțământul dispunea de 153008 lei, iar alții 150000 urmau a fi încasați în decursul anului, ceea ce însemna un total de 306008 lei. Din suma totală, 150000 îi destina construirii casei naționale locale, iar 50000 aveau să servească pentru înzestrarea „caselor de citire” din cadrul școlilor. Pentru orfanii comunelor Sântana și Chinari a oferit cărți și rechizite în valoare de câte 1000 de lei fiecărei localități, iar pentru comuna Miercurea Nirajului, valoarea se ridica la 5000 de lei. La mijlocul anului 1928, Despărțământul Band avea 7942 de lei și solicita ajutor financiar pentru construirea unei case naționale. Despărțământului Gurghiu, în anul 1927/1928 îi aparțineau 14 comune și avea 5 cercuri culturale, în fiecare existând câte o bibliotecă populară. Despărțământul, cu ocazia organizării cercurilor, a distribuit broșuri elevilor și membrilor ajutători care au participat la înființarea acestor cercuri. Se sublinia și colaborarea avută cu cercurile preoțești și învățătorești. Avea în cont suma de 2500 de lei fără să fi primit vreun ajutor. Despărțământul Râciu a organizat o expoziție în urma căreia i-a premiat pe 9 participanți cărora le-a împărțit 2552 lei. Tot în 1928, încă în 3 comune a înființat biblioteci populare. Mai dispunea de un fond bănesc ce se ridica la suma de 5980 lei. Despărțământul Reghin continua să aibă atât el cât și toate comunele ce-i erau arondate câte un cerc cultural, și cu toate că numărul comunelor era de 21, cel al

bibliotecilor era de 23, iar numărul volumelor de carte se ridica la 9460 față de 9345 în anul precedent. Pentru analfabeți au fost distribuite 60 de abecedare, iar în 18 comune li s-au ținut cursuri care s-au încheiat satisfăcător. Terenurile pentru case naționale au fost repartizate în toate comunele, însă sărăcia punea capăt oricărei tentative de a construi. Reghinul a ajutat comuna Breaza în realizarea acestui scop. Fără să fi primit ajutor financiar, despărțământul dispunea de 30662 de lei, din care 5000 au fost donați pentru un bust al lui L. V. Pop ce urma să fie ridicat în Berind, localitatea sa natală – din județul Cluj, apoi au fost cumpărate 2 acțiuni la „Cinema Astra” în valoare de 2000 de lei, iar 3000 de lei au fost destinați „Extensiunii Universitare” pentru conferințele ținute la Reghin. Cheltuielile de deplasare au fost suportate integral de președintele Nicoară prin punerea la dispoziție a mijloacelor proprii. În Toplița, vicepreședintele A. Petre Boțian, în timpul scurt de la constituirea despărțământului și până în 1927 realizase 3 cercuri culturale, înzestrarea cu biblioteci populare a 5 comune, ținerea unui curs pentru analfabeți grație învățătorului director Emil Bungăran, la care s-au înscris 26 de elevi și eleve cărora li s-au distribuit gratuit abecedare și se înregistrau 7 abonamente la revista „Astra”. Biblioteca centrală a despărțământului avea pe inventar 500 de volume, dar nu funcționa din cauza lipsei de spațiu.

În raportul general al Comitetului Central al „Asociațiunii” pe anul 1928/1929, despre Despărțământul Reghin se consemnau în cuvinte laudative numeroasele activități derulate, la care se adăugau eforturile personale ale doctorului Eugen Nicoară.

Despărțământul Județean Mureș era apreciat la nivel central pentru evoluția sa de după anul 1919, deoarece între cele 38 de comune arondate, în 5 dintre ele reușiseră să creeze 5 cercuri culturale dotate fiecare cu bibliotecă. Un însemnat eveniment îl constituia obținerea dreptului de proprietate asupra Căminului de ucenici în 1929. Pe întreaga arie de cuprindere a Despărțământului Mureș, la 7 iunie 1929 s-a desfășurat o amplă campanie împotriva consumului de alcool, ziua fiind „botezată” ca fiind a „Temperanței”.

Despărțămintele Teaca și Gurghiu erau înregistrate sumar ca având activități.

Reghinul anului 1929, în despărțământul său avea un număr de 23 de biblioteci populare cu un număr total de 9476 de volume. De aceasta se îngrijeau benevol și fără vreun beneficiu material învățătorii, care considerau că acest serviciu pe care-l aduceau era „o datorie de onoare” a lor. Tot în acest an, președintele Despărțământului Toplița, dr. N. Vasu avea înființate 7 cercuri culturale și în fiecare câte o bibliotecă. În primăvara aceluiași an – 1929 – comitetul acestui despărțământ a hotărât redactarea unui ziar, ce avea să se intituleze „Glasul Călimanilor”, cu apariție bilunară. În Tg.-Mureș au fost ținute 45 de conferințe, adică cele mai numeroase de pe întregul cuprins al „Astrei”. Ioan Bozdog însă, era dezamăgit de dezinteresul arătat de publicul larg din zona sa de responsabilitate.

În anul 1929/1930, între despărțămintele de plasă, conform aprecierilor Comitetului Central „Astra”, primul loc a fost câștigat de cel al Reghinului, care avea înființate cercuri culturale, în toate comunele de sub autoritatea sa și în fiecare din acestea și bibliotecă; a avut 10 expoziții de costume populare și expodate produse de copii, fapt pentru care conducerea „Astrei” reghinene a acordat 107 premii. Despărțământului Reghin i se subordonau 31 de comune, în fiecare existând cerc cultural și 33 de biblioteci. Însuși directorul dr. Eugen Nicoară a tipărit broșuri cu teme referitoare la bolile mai frecvente.

Corespunzător aceleiași perioade – 1929/1930 – despre Despărțământul Județean Mureș, se putea spune că avea în componența sa 38 de comune. Președintele despărțământului, dr. Ioan Bozdog, în ciuda bunelor și generoaselor sale intenții, nu le putea materializa, resimțindu-se sărăcia materială, care-i amputa orice alt demers decât ajutorarea cu cărți școlare și materiale didactice a orfanilor, invalizilor, văduvelor etc. Tot în acest interval de timp, despărțămintele Gurghiu și Band aveau câte 5 cercuri culturale, cei lăudați fiind învățătorii, cărora li se datorau serbările și programele de cântece, jocuri, recitaluri etc., dar și sărbătorirea zilelor de 1 Decembrie și 10 Mai. În acest an, alături de Nicoară și în ajutorul lui a venit dr. Alexandru Ceușianu. Un număr mare de intelectuali și oameni obișnuiți de aici s-au deplasat la Tg.-Mureș unde au participat cu programe proprii, cu ocazia dezvelirii statuii lui Avram Iancu în orașul reședință de județ. Regretabilă a fost neparticiparea cercurilor învățătoarești, colaborările acestora fiind „sistate prin ordin superior”. De notorietate în această perioadă au devenit reprezentațiile susținute de „diletanți”, care au fost prezenți în 11 sate și comune.

Anul 1931/1932 aducea aprecieri superlative Despărțământul Reghin despre care la nivelul Comitetului Central din Sibiu, se arăta că „Nu numai numărul mare de 109 prelegeri populare ținute în anul 1931/32, în despărțământul Reghin îl pune pe acesta în fruntea tuturor despărțămintelor de plasă”, ci mai ales faptul că direcțiunea acestui despărțământ știa să polarizeze în jurul său toate societățile din Reghin. Președintele dr. Eugen Nicoară a tipărit și anul acesta, pe cheltuielă proprie 2 broșuri („Sifilisul” și „Cancerul”) în 2000 de exemplare, care se distribuia gratuit sătenilor.

Dorind să ridice o statuie mentorului spiritual al românilor Petru Maior din Reghin, președintele E. Nicoară, în iulie 1931 solicita în scris un ajutor financiar „Asociațiunii” suma de 180000 lei, ce urmau a se adăuga celor 120000 de lei deja strânși în acest scop. Criza mondială începută în anul 1928 și care a condus ca în plan național să fie introdusă prima „curbă de sacrificiu” încă din 1931, a constituit rațiunea refuzului dr. E. Nicoară. Cu toate acestea, în 1932 șirul activităților nu s-a diminuat cu nimic, instituțiile rămânând la fel de solidare în realizarea scopurilor. Din partea conducerii despărțământului au fost acordate 600 de premii în bani și obiecte gospodărești, au fost distribuite 3100 de cărți și broșuri propagandistice și a fost completat fondul de carte a unui număr de 31 de biblioteci cercuale – toate acestea în anul 1932, când se aplica a doua „curba de sacrificiu”.

În anul 1934, Despărțământul central județean Mureș înființase în localul școlii normale de băieți, o școală țărănească cu durata de o lună, la care au participat 40 de săteni ce proveneau din 19 comune diferite din județ – mai ales zona deznaționalizată a Văii Nirajului. Pentru înlesnirea accesului la învățătură, într-un număr de 8 comune a împărțit cărți și rechizite copiilor de vârstă școlară. În Voiniceni a fost înființată o școală țărănească. Cei 47 de copii participanți la o expoziție au fost premiați cu câte o cămașă, iar pentru formațiile care au susținut un program de dansuri populare vechi au fost acordate de asemenea premii.

Despărțământul Reghin față de actele culturale obișnuite deja, aveau de arătat în plus Casa de cultură din Idicel Pădure, monumente închinat eroilor în comunele Ibănești, Pietriș și Nadășa, combaterea unui număr însemnat de boli; în Râpa de Sus exista de acum o farmacie și cu concursul Camerei de Comerț din Tg.-Mureș, în comunele Râpa și Lunca au fost ținute cursuri de pomicultură, în cadrul cărora Nicoară a conferențiat de câteva ori pe teme medicale și din bani proprii a oferit aici 2000 de lei. Tot datorită lui au apărut 4 noi broșuri despre personalitățile de marcă ale ținutului, vieții și activităților acestora. Împreună cu „Reuniunea Femeilor Române”, despărțământul a participat cu 27 perechi de îmbrăcăminte, 28 perechi de ghetete pentru băieți și 29 pentru fete, alimente și bani; școlii primare nr. 1 i-a oferit un set complet de aparate pentru gimnastică. Cercul cultural Râpa a activat și în comunele Vătava și Dumbrava, unde în anul 1933 a susținut în total un număr de 199 conferințe și 18 serbări. O contribuție o avea în sensul despărțământului și „Liga antirevizionistă”. În 1934, la Reghin s-a deschis sub auspiciile „Astreii” cea dintâi școală țărănească de pe Valea Mureșului, unde din prima zi s-au înregistrat 34 de cursanți. O altă noutate era inaugurarea unei noi secții a spitalului județean Reghin, pentru boli contagioase și care cuprindea 14 saloane și o capacitate de 30 de paturi.

În Despărțământul județean XII Mureș, situația bibliotecilor în anul 1933/34 era următoarea; Tg.-Mureș, 6; Band, 5; Gurghiu, 5; Râciu, 5; Toplița, 1; Teaca, -; Reghin, 48. Cât privea situația prelegerilor, aceasta se prezenta astfel: Mureș, 61; Band, -; Gurghiu, 24; Râciu, 19; Teaca, -; Toplița, -; Reghin, 377.

Cu prilejul adunării generale din anul 1934 a „Asociațiunii” ținută la Tg.-Mureș a participat și organizația „Șoimii Carpaților” condusă de prof. Roman și inspirat de aceasta, învățătorul Fleșariu avea să înființeze și el una în comuna Voiniceni unde la prima manifestare, alături de populație au participat și notabilități în persoanele prefectului F. Porubski, primarul Tg.-Mureș dr. Emil Dandea, dr. D. Banciu, preotul Maloș etc. și un grup de studenți conduși de Ioan Șerbănuți. După anul 1934, la Tg.-Mureș, sub coordonarea președintelui de despărțământ dr. I. Bozdog au fost înființate două școli țărănești – una pentru femei, cu durata cursurilor de 32 de zile, alta pentru bărbați, timp de 30 de zile, și încă două școli pentru perfecționarea meseriașilor români. În 1935 a mai fost înființată o școală țărănească pentru fete în despărțământul de plasă Miercurea Nirajului.

În iunie 1935 Despărțământul Reghin în șirul activităților sale onorate și de prezența prefectului Porubski și a primarului târgu-mureșean Emil Dandea, au

dezvelit câte un monument al eroilor în comunele Aluniș și Habic; la inițiativa lui Vasile Netea și cu sprijinul dr. Dandea a înființat un cămin cultural în Deda, iar acesta din urmă a oferit căminului pe lângă cărți și periodice, o candelă din argint și o bursă de 2000 de lei pentru un elev din comună. Fricțiunile politice dintre dr. Ioan Bozdog și dr. Emil A. Dandea însă, aduceau reale dezavantaje – Dandea nu a participat decât la deschiderea programului despărțământului tg.-mureșean când „Astra” și-a ținut adunarea generală aici în 1934 și în plus, a refuzat acordarea unei subvenții.

La Sovata a fost ridicat un monument al reginei Maria, iar după aproape 3 săptămâni un altul al regelui Ferdinand la Gurghiu.

Căminul cultural din Filea, botezat „I. G. Duca” și cel din Maiorești, datează din 1935, an în care se sărbătoreau și cei 50 de ani de existență a Băncii „Mureșiana”. Școala pentru comandanții șoimilor, înființată la Reghin, se derula pe durata a 12 zile și avea 50 de cursanți. A fost elaborată și o broșură cu îndatoririle avute. Despărțământul reghinean avea 63 de organizații, s-au ținut 114 șezători culturale și se lucra la casele naționale din Ibănești, Gorenii și Maiorești; au fost ridicate și troițe; a luat ființă grădina-model, în cadrul muncii obștești au fost plantați 10000 de puieți; o preocupare o mai constituia îngrijirea bisericilor și cimitirelor.

În anul 1937, la 1 martie apărea o revistă săptămânală intitulată „Astra – Reghin” al cărei fondator era dr. Eugen Nicoară, iar despărțământul mai edita și publicațiile „Cartea Șoimilor” și „Igiena săteanului” care apăreau într-un tiraj de 5000 de exemplare fiecare. După 1926, în cadrul despărțământului pe care-l conducea, Nicoară a înființat și menținut o școală de servitoare până în anul 1940.

Despărțământul de plasă Miercurea Nirajului condus de Ioan Olteanu a organizat școala țărănească pentru fete și a distribuit costume și ajutoare. La constituirea cercurilor culturale aici, despărțământul de plasă Reghin se implica practic.

La Tg.-Mureș, școala țărănească pentru fete organizată de despărțământul județean sub conducerea dr. I. Bozdog și-a putut desfășura cursurile cu concursul directoarei Maria I. Georgescu de la liceul de fete „Unirea”. Susținerea financiară a venit din partea Comitetului Central al „Astrei”. Școlile țărănești pentru bărbați erau deschise și în comunele Mureșeni și Ungheni sub diriguirea dr. D. Baci.

La Reghin, școala țărănească pentru bărbați a fost urmată de 60 de bărbați din diverse comune, și a durat în perioada 10-22 ianuarie, apoi a fost deschisă o școală țărănească pentru femei, iar cursurile au ținut două luni și a fost urmată de 40 de țărânci care și ele ca și bărbații proveneau din diferite localități. Șoimii reghineni au susținut programe specifice în străinătate – la Praga pe stadionul Masarik. Un număr de 450 de șoimi și șoimane din 5 județe – printre care și Mureșul – au dat curs invitației făcute de „prietenii cehoslovaci de a participa la marea lor Skoliadă sub conducerea secretarului general al organizației Tiberiu Spârchez.”

Începând din anul 1938, Despărțământul județean Mureș apare cu denumirea „Despărțământul central Mureș”, condus de președintele dr. Ioan

Bozdog și era înregistrat în „Regiunea secuizată”. În anul 1939, acest despărțământ era lăudat la nivelul „Astreii” centrale pentru cursurile de perfecționare a meseriașilor români din Tg.-mureș unde s-au școlit un număr de 70 de meseriași dulgheri, vopsitori și zidari, timp de 6 săptămâni.

Într-un număr de 18 comune ale despărțământului au fost ridicate troițe, iar în altele 4, plus în Reghin, s-au continuat lucrările de construire a caselor naționale; alte două comune și-au editat propriul buletin.

Despărțământul central Mureș, în colaborare cu Camera Agricolă, în afara acestor școli a mai organizat cursuri agricole cu durată de 3-4 zile în 6 comune. În Reghin funcționau școala de femei cu internat, urmată de 33 de eleve în perioada 7-28 februarie; Iclânzulul a fost și el gazda unei școli țărănești locale pentru bărbați în colaborare cu despărțământul de plasă Band, condus de Toma Ancuția. Sângeorgiu de Pădure, despărțământul de plasă nou organizat a găzduit la rândul-i o școală țărănească locală.

Din cele 64 de unități sătești ale județului Mureș avute în anul 1939, numai Șoimii din Reghin conduși de dr. Eugen Nicoară dispuneau de 40 de unități. Șoimii despărțământului de plasă Band, dispuneau de un cor mixt și chiar de o fanfară și purtau costume confecționate de ei. Șoimii din Socol au ajuns să susțină un program în Germania la Hamburg, la congresul organizației Kraft durch Freude cu ocazia serbărilor locale.

În anul 1939, în Reghin a fost ridicat Palatul Cultural; în acest edificiu urmau să aibă sediul toate societățile culturale românești aflate sub egida „Astreii”: Casinele „Societății Meserieșilor Români”, Casinele Intelectualilor și Societatea „Reuniunea Femeilor Române” ale căror localuri au fost sfințite la 2 decembrie; aici urma să fie deschise o bibliotecă, un muzeu, o sală de spectacole etc. La 1 noiembrie s-a deschis un curs de prim-ajutor pentru femei de al căror servicii era nevoie în cazul unui ipotetic război. Cursurile se țineau de medicii Eugen Nicoară, Vasile Nicolae și Dumitru Lupu. Cursantele, „doamne și domnișoare”, erau în total 140 și se derulau în paralel cu cele țărănești de femei al căror efectiv era de 28. Durata ambelor cursuri a fost între 15 noiembrie – 10 decembrie 1939.

La 14 ianuarie 1940, la Reghin a fost deschisă o școală superioară pentru bărbați la care s-au înscris 62 de persoane, iar examenul final a cuprins probleme din domeniile social, economic, istoric, național, juridic etc. În final le-au fost acordate certificate, iar bilanțul releva cheltuirea sumei de 18000 de lei.

Școala de infirmiere a durat 8 săptămâni – din 13 noiembrie 1939 și până la 12 ianuarie 1940, și au participat 54 de eleve din oraș. Programul lor de pregătire a fost conceput de dr. Eugen Nicoară care la sfârșit le-a acordat diplome. Școlile de infirmiere se justificau prin faptul că în vestul Europei anulul 1939 deja se purtau războaie. Încetarea Serviciului Social era regretat, legea sa fiind considerată ca fiind una „epocală” prin obiectivele sociale vizate. Buletinul editat în Reghin, datorită valorii lor recunoscute erau publicate în paginile revistelor „Transilvania”, „Revue de Transilvany”, „Gândul românesc”, „Buletinul eugenetic și politic”. La manifestările culturale din 26 aprilie 1940,

ținute în localitățile Voivodeni și Maiorești, a participat însuși profesorul Iuliu Hațieganu care le-a împărțit drapele celor care s-au distins cu această ocazie. Pe întreg cuprinsul județului Mureș situația bibliotecilor în anul 1940 era următoarea: Tg.-Mureș, 26; Band, 15; Gurghiu, 10; Miercurea Nirajului, 6; Râciu, 11; Reghin, 64; Teaca, 7; Toplița, 7. Ceea ce mai aducea Reghinul în fruntea frunților, au fost cele 380 de conferințe și prelegeri populare.

CAP. 6. ADUNĂRILE GENERALE ALE „ASTREI” CENTRALE ȚINUTE LA REGHIN ȘI TÂRGU-MUREȘ

6.1. Adunările generale ale „Astrei” centrale ținute la Reghin

6.1.1. Anul 1875

Președintele nou-înființatului Despărțământ XVII a avut inițiativa organizării unei adunări generale „Astrei” la Reghin, propunere făcută Comitetului Central la 3/15 iulie. Axente Sever a reiterat această propunere în 6/18 iulie 1875 la Alba Iulia, motivând cu omagierea celui de-al doilea președinte al „Astrei” – baronul Vasile Ladislau Pop – care era înmormântat în acest oraș. În ședința ordinară a comitetului „Astra” la 3 august, a fost stabilit programul celei de-a XIV-a adunări generale ordinare la Reghin în zilele de 29-30 august 1875. Prima parte a programului era detaliată în 14 puncte, iar cea de-a doua parte în 8 puncte. Reprezentanții „Astrei” centrale au sosit în ziua premergătoare ținerii adunării – 28 august – și au fost întâmpinați în comuna Petelea de către Ioan Pop Maior și cortegiul ce-l însoțea și era format din 15 trăsuri și 40 de călăreți. Oaspeții din partea conducerii centrale a „Astrei” au fost Iacob Bologna, vicepreședintele acestei instituții, Ioan V. Rusu, Ioan Hannia, Visarion Roman și căpitanul Stejan. Intelectualii locali au fost cei care i-au găzduit. Poporul era coordonat de preotul greco-catolic Mihai Crișan și le-au făcut o primire grandioasă. Seara, încolonați, localnicii purtau torțe și lămpi și în fruntea lor mergea o orchestră care printre alte piese naționale a cântat și „Deșteapă-te Române” cu care s-a încheiat solemnitatea.

Din comisiile care s-au format în cadrul ședințelor de lucru, au făcut parte și numeroși reghineni, între care: Marcu Cetățianu, Ioan Marinoviciu, Mihai Cristea, George Șcheopul, Mihai Orbonaș și Dem. Făgărășanu din Tg.-Mureș. Evenimentul cel mai important al acestei adunări generale a fost alegerea lui Iacob Bologna ca președinte al „Astrei”.

6.1.2. Anul 1890

Din hotărârile luate în cadrul ședinței generale a Despărțământului Reghin, ședință ținută la 25 mai 1890, reiese că „Astra” centrală își ținea în acest an, pentru a doua oară în această localitate adunarea sa generală. În scopul

prestării acestui eveniment, președintele despărțământului reghinean – Patriciu Barbu i-a convocat pe cei mai de văză membri ai comunității românești locale care erau în același timp și membri ai acestui despărțământ. La 25 mai, Patriciu Barbu a împărțit pe secțiuni comitetul ales în acest scop, respectiv pentru următoarele probleme principale: comitetul de primire, cazare, organizarea unui bal, organizarea unui concert și de rezervă a unei reprezentații teatrale. Adunarea generală și-a deschis lucrările în 15/27 august printr-o cuvântare elogiasă la mormântul ex-președintelui „Astrei”, baronul Vasile Ladislau Pop.

Despărțământul XVII Reghin avea să fie reorganizat în anul următor – 1891 – când avea să devină „Despărțământul XXVI”, ca urmare a creșterii numărului despărțămîntelor „Astrei” la 33.

6.1.3. Anul 1925

În zilele de 29-30 august, „Astra” centrală și-a desfășurat pentru a treia oară adunarea generală în generosul despărțământ XXVI al Reghinului. Cu această ocazie, 30 de despărțăminte și-au trimis reprezentanți. Secțiunile literar-științifice ale „Astrei” erau reprezentate de o delegație formată din 42 de personalități, apoi armata, Universitatea din Cluj, „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, Fundația culturală „Principele Carol”, „Societatea pentru literatura și cultura românilor din Bucovina”, clerul și societățile culturale din Basarabia, actuali și foști parlamentari și administrația județului Mureș-Turda. Din partea comitetului „Asociațiunii” au participat Ilie Beu, Vasile Bologna, Alexandru Borza, I. Bunea, Elie Dăianu, Ioan I. Lepădatu, Gh. Poponea, Gh. Preda, Alex. Rusu, vicepreședintele Octavian Rusu, Vasile Suciuc, Nicolae Togan și, evident, președintele Vasile Goldiș care prin cuvântarea sa a și deschis ședința, printre altele salutându-i călduros pe oaspeții basarabeni și bucovineni și desigur, pe toți cei prezenți. Remarcabilă este prezența primcuratorului, preot Norbert Wagner ca reprezentant al populației săsești din Reghin. Ședințele s-au ținut în sala mare a hotelului orășenesc. Între multe alte probleme, cele mai importante au fost legate de răspândirea bibliotecilor populare, nevoia ca bibliotecile dintr-o singură comună să fuzioneze, asigurarea unui bilet CFR gratuit conferențiarului-propagandist al „Astrei”, s-a luat act de reorganizarea secțiunilor literar-științifice, lui Alexandru Lapedatu i se mulțumea pentru sprijinul acordat muzeelor „Astrei” iar lui Bogdan-Duica pentru întocmirea regulamentului secțiilor etc.

Cea mai importantă problemă însă a constituit-o reelegerea în funcția de președinte al „Astrei” a lui Vasile Goldiș pentru perioada de încă 5 ani: 1925-1930.

Lucrările secțiunii a II-a din ziua următoare s-au ținut în prezența distinsului președinte al Institutului Social Român și membru al Academiei Române, Dimitrie Gusti.

De modul de organizare și a felului în care a decurs această adunare generală, însuși exigentul președinte al despărțământului reghinean – dr. E.

Nicoară – îl descria ca un tablou „cum nu se poate mai frumos și mai demn”. Un număr de peste 20 de noi membri s-au înscris în „Asociațiune”, și este remarcabil faptul că proveneau de pe întreg teritoriul țării, ca de pildă București, Ditrău, Caransebeș, Miercurea Ciuc etc. și chiar Budapesta. Ioan Lapedatu a oferit „Astrei” gratuit din partea institutelor financiare române „Solidaritatea” 1000 de exemplare – al numărului jubiliar „Revista economică”, pentru bibliotecile populare.

6.2. Adunarea generală a „Astrei” centrale ținută la Târgu-Mureș în anul 1934

Prin intermediul revistei „Transilvania” nr. 4/1934, președintele „Asociațiunii”, Iuliu Moldovan și secretarul Nicolae Băilă anunțau în toată țara că adunarea generală pe anul în curs avea să fie ținută în zilele de 8 și 9 septembrie la Târgu-Mureș. Totodată, în felul acesta era făcut public și programul. Sosit momentul atât de așteptat de târgu-mureșenii români și de cei din localitățile din împrejurimi, programul a început prin cuvântarea lui Iuliu Moldovan, care arăta că simpla culturalizare a unui număr mare de indivizi nu era îndeajuns dacă aceștia nu deveneau ei înșiși generatori de cultură. Regreta lipsa coeziunii dintre intelectuali și țărănime, disensiunile, dezbinările și nesocotirea răspunderii și demnității etnice, chiar și „la marginea secuimii, mormântul atâtor conștiințe românești”, fiind o caracteristică dominantă, ceea ce conducea la erodare națională și întărirea cosmopolitismului. Cu acest discurs, președintele I. Moldovan declara deschisă adunarea generală.

Primarul orașului-gază, dr. Emil Aurel Dandea a ținut și el un discurs încare sublinia necesitatea culturalizării maselor, act ce conducea și în viziunea sa – la opera de afirmare națională. Strict legat de oraș, primarul făcea cunoscut tuturor celor prezenți, că între anii 1923-1926 au fost realizate 3 statui, două școli, căminul de ucenici și 2 catedrale situate în centru. O idee, accentuată în discursul primarului Dandea, era aceea a progresului aparent și exterior, datorat împrejurărilor istorice norocoase, lipsind în fond spiritul diriguitor care să cuprindă viața sătească în ansamblul ei, adică lipsa unei armonii a formei cu fondul problemei care nu putea fi realizată doar prin eforturile individuale. Propunea ținerea a două tipuri de cursuri: speciale pentru despărțămintele din ținuturile secuiești și generale pentru toate ținuturile românești arătându-se că însuși monograful județului Mureș, Barabásy E., în 1910 afirma că în unele comune pierderile românești erau de 100%. Dandea arăta că ceea ce le lipsește oamenilor este adeseori îndemânarea și de aceea propunea înființarea de școli și cursuri pentru diversele profesii.

Cadrul generos și potrivit situației de excepție în care se petrecea această adunare generală, se datora eforturilor conjugate ale profesorului Ioan Bozdog și medicului reghinean Eugen Nicoară. Discursuri au mai fost ținute și instituții și societăți culturale în frunte cu Biserica și Fundațiile Regale. Acestora li s-au succedat lucrările congresului pe plan administrativ, propuneri, gestiune

financiară, și mai ales actul ratificării de fuzionare a „Societății pentru fond de teatru român” cu „Astra”, motiv pentru care fostul președinte al „Societății”, Alexandru Vaida-Voievod a fost proclamat membru de onoare al „Astrei”. Sextil Pușcariu a vorbit din partea Secțiilor Științifico-Literare. În cadrul ședințelor președinților de despărțământ au fost prezentate două referate – unul al dr. V. Ilea, intitulat „Școala țărănească”, iar celălalt, dr. I. Bozdog, ce purta titlul „Organizarea economic-culturală a satelor”. Au fost nominalizate câteva personalități românești a căror activități au înrăurit profund viața socială: Dimitrie Gusti ca cercetător al vieții satelor, generalul Manolescu care a avut ideea întemeierii caselor naționale etc.

Se mai arăta că la această dată – 1934 – la Tg.-Mureș se țineau cursuri gratuite pentru meseriașii și industriașii deznaționalizați din rândul cărora, cel puțin copiii acestora erau recâștigați „sufletului românesc”. Învățătorilor care făceau „apostolat” în zonele secuizate nu li s-a acordat din partea statului nici o recompensă care să-i motiveze a rămâne acolo timp mai îndelungat, ceea ce-i făcea să plece către zonele de câmpie și cerea o rezolvare a acestei probleme. Se dorea dezvoltarea industriei casnice.

Între 1933-1934, în Transilvania existau 11 centre în care funcționau școli țărănești. Numărul cel mai mare de elevi îl înregistra Brașovul: 51, cel mai mic Sălajul cu 14 elevi, iar Tg.-Mureșul – la egalitate cu Clujul – avea 40 de elevi.

Pentru ca atmosfera sărbătorească să fie la înălțimea evenimentelor, un număr de 50 de sate ale județului Mureș și-au prezentat ceea ce aveau specific în postul, tradițiile și dansurile lor.

CAP. 7. ACTIVITATEA POLITICĂ A UNOR MEMBRI ASTRIȘTI DIN DESPĂRȚĂMINTELE TÂRGU-MUREȘ ȘI REGHIN. CONFLICTE ȘI PARTIZANATE

I. Z. Toth, în Anuarul de la Cluj al Institutului de Știință al Ardealului pe anul 1940/1941, se ocupa de „Activitatea de românizare a «Astrei» în secuime”. Autorul considera că din anul 1905 și până la Unire a fost o perioadă de asiduă preocupare politică în care „Astra” nu s-a implicat în lupta celor care vizau câștigarea de drepturi politice pe seama românilor și dimpotrivă a păstrat o atitudine neutră. Anii care au urmat, Toth îi vedea ca fiind lipsiți de scop și ideal atât în Ardeal cât și în Vechiul Regat și îl aprecia pe Vasile Goldiș care a cutreierat personal 22 de județe din Ardeal unde a animat și a îndemnat la reorganizarea cercurilor culturale și înscrierea de noi membri și mai presus de toate „a creat posibilitatea nașterii și introducerii în sânul ei a unui curent nou”. Practic reorganizările aveau să înceapă în anul 1925, când după principiile expuse de Iuliu Moldovan, „Astra” își organiza Secția medicală și subsecția de Eugenie și Biopolitică – aceasta acum înființată. În cadrul celei din urmă și în broșurile „Igiena națiunii”, 1925, „Biopolitică” în 1926, difuzau în rândurile societății

românești noile principii care trebuiau să guverneze viața socială și familială – cu aceasta începea a doua perioadă de activitate a „Astrei”.

Strict legat de Reghin, în anul 1885 a fost ales cel de-al treilea președinte al Despărțământului XVII în persoana lui Patriciu Barbu, de a cărui nume avea să se lege înființarea băncii „Mureșana” și semnarea alături de Ion Rațiu și Vasile Lucaci a memorandumului trimis la Viena, motiv al procesului din 1894 în care 20 de fruntași ai delegației memorandiste au plecat la Viena. Între cei chemați în fața instanței s-a numărat și Patriciu Barbu care a fost condamnat la 2 luni de închisoare – avea 51 de ani. Înaintea înființării Partidului Național Român în biroul său din Reghin îi găzduia pe membrii clubului alegătorilor români din cercurile electorale din localitate și din Gornești; a fost apărătorul autonomiei bisericilor românești, contestând proiectele de lege guvernamentale. Datorită presiunilor exercitate ca urmare a trecutului său, la 27 martie 1896 și-a dat demisia din funcția de președinte al despărțământului pentru a nu impieta funcționarea acestuia pe mai departe. Preotul și învățătorul Duma Ioan a fost și el implicat în mișcarea Memorandistă și în procesul celor acuzați de imprimare și difuzare a Memorandumului. El a făcut parte și din cei 300 de delegați care s-au deplasat la Viena în anul 1892. Pentru delictul de răspândire a textului incriminat alături de Patriciu Barbu, Nicolae Roman, Ioan Muntean și Dionisie Roman, a fost pedepsit cu 5 ani de închisoare; după 13 ani de la nefericita întâmplare, în 14 aprilie 1907 a participat la adunarea generală de protest a cercurilor electorale Reghin și Gornești.

În anul 1916, un număr de 36 de români din Tg.-Mureș au fost închiși în subsolul primăriei de atunci, azi sediul Palatului Prefecturii Mureș, pentru libertatea dobândită câțiva ani mai târziu – în 1918.

Consiliul Național Român Reghin, constituit în ședința din 5 noiembrie 1918 a aprobat textul redactat de Ariton M. Popa, la care au subscris toți membri săi. În acest cadru a fost reliefată semnificația și importanța Declarației de la Oradea a Comitetului Executiv al Partidului Național Român din 12 octombrie 1918, citită în parlamentul ungar la 18 octombrie același an de către deputatul Alexandru Vaida-Voevod. La 6 noiembrie 1918, Teodor Branea, în cadrul adunării generale a populației din Hodac a făcut o scută referire asupra războiului, accentul căzând asupra celor 14 puncte de principiu ale lui W. Wilson; în Cașva, locuitorii s-au întrunit în adunarea populară de constituire a C.N.R. local. Acțiunea de organizare a românilor din fostul comitat Mureș-Turda a început prin constituirea la 5 noiembrie 1918 la Reghin a C.N.R. județean. Hotărârea de constituire a C.N.R. s-a dat în prezența fruntașilor localității: dr. Augustin Chețan, avocat, președinte; Vasile Duma protopop ortodox, vicepreședinte; Ariton M. Popa, protopop greco-catolic, secretar general; dr. Ioan Harșia, avocat, secretar; Ioan Varga, contabil șef de bancă, notar; membri: Iosif Popescu, director de bancă; Iosif Șipoș, meșter tâbăcar; Petre Ciubotar, preot; Barbu Sever, secretar de bancă; George Maior, învățător pensionar; Victor Mora, farmacist; dr. Teodor Popescu, avocat. Tot atunci s-au format Consiliul Național Săsesc și cel maghiar.

De altfel, consiliile naționale române s-au format în decursul lunii noiembrie în 42 de comune care aparțineau plaselor Reghinul de Sus și Reghinul de Jos.

La Marea Adunare de la 1918 au fost delegate pentru a participa personalități ale județului Mureș, cărora li se adăugau și cetățeni care au mers pe cont propriu. Pentru exemplificare, iată câteva nume: Ioan Fleșer, David Ioan, Alexandru Gligor, Ioan Harșia, Vasile Duma, Ioan Iacob, Octavian Manu, Victor Mera, Vasile B. Muntenescu, Augustin Nilea, Arifton M. Popa, Teodor Popescu, Nicolae Porav, Ioan Roman, Ioan David Roman, Ștefan Rusu (președintele C.N.R. central Tg.-Mureș care împreună cu fiul său) medic în această localitate – Titus Rusu au iscălit actul Marii uniri alături de cei 1228 de delegați; Ioan Suci, Alexandru Simon, Dorif Șuteu – după unire a făcut parte din Consiliul Dirigent, Resortul Finanțelor, ca șef al Comisiei județene pentru ștampilarea bancnotelor noi, Eugen Truția – numit ca prim-pretor la Resortul de interne în Pretura Reghinul de Jos și sub prim-ministru Take Ionescu ajungând în fruntea județului Târnava Mare, Nicolae Vulcu etc. Consiliul local mureșean a avut un număr de 24 de membri, majoritatea fiind și aștriști.

Resortul de justiție a dat ordonanța nr. 121 în baza Decretului nr. 1, în vederea preluării instanțelor prin extinderea suveranității și asupra județelor care au aparținut până atunci Statului ungar. Era vorba de: Alba Inferioară, Brașov, Cojocna, Hunedoara, Odorhei, Solnoc-Dobâca, Târnava Mică, Turda-Arieș, Bistrița-Năsăud, Ciuc, Făgăraș, Mureș-Turda, Sibiu, Târnava Mare, Treiscaune.

Consiliul Dirigent se desființa în aprilie 1920, atribuțiile sale fiind preluate de către departamentele centrale din București.

Confirmând cele observate atât de I. Z. Toth cât și de însuși Vasile Goldiș, politicianismul venea să-i dezbine pe cei care până de curând erau uniți în idealul lor național. Cu titlu de exemplu, este întâmplarea nefericită dintre Eugen Nicoară care a fost reclamat Comitetului Central al „Astreii” de către casierul despărțământului de plasă reghinean în urma unei altercații între cei doi. Cu toate că reclamațiile au fost numeroase, Eugen Nicoară a reacționat târziu, arătând înaltului for central că substratul era de cu totul altă natură: Nicoară, în calitate de președinte dorea să ia în păstrare banii pentru care se certau de câțva timp membri greco-catolici cu cei ortodocși, învinovățându-se reciproc de o incorectă evidență financiară, la care se mai adăuga faptul că reclamantul făcea parte dintr-un partid advers, așa cum fusese și precedentul casier, avocatul dr. Enea Popa care a demisionat. Eugen Nicoară arăta că 150000 de lei ai despărțământului depuși în contul băncii unde casier era Gheorghe Maior, au dispărut fără urmă. Maior, mai era casier și la Școala Meseriașilor Români, unde director era Alexandru Ceușianu care, din spirit de solidaritate i-a sărit ajutor colegului său Maior. Această dușmănie și ură politică afirmă Nicoară, a ieșit la iveală când la sprijinit pe Iuliu Hațieganu ajuns ministru în cabinetul Iorga, față de care se simțea legat de un puternic „sentiment de recunoștință și admirație”. Finalul conflictului seîncheia la 25 februarie 1933 ca urmare a demisiei lui Gheorghe Maior din funcția de casier al despărțământului.

CAP. 8. FUNDAȚIILE „NICOLAE MARINOVICIU”, „PREOT GRIGORE NICOARĂ” ȘI „NICOLAE MOTORA”

8.1. Fundația „Nicolae Marinoviciu”

În ședința comitetului „Asociațiunii” ținută la 30 decembrie 1873, un loc important îl ocupa știrea morții comerciantului reghinean Nicolae Marinoviciu, care pentru posteritate a făcut un gest nobil deloc surprinzător – a lăsat „Astrei” pentru administrare suma de 2350 fl. ca fundație din care anual 60 de florini erau destinați tinerilor români din Transilvania care studiau începând cu clasa I gimnazială. În perioada 1874-1921 au fost stipendiați de această fundație 11 elevi.

Trebuie spus că în 1874, fiul Ioan Marinoviciu devenea membru ordinar nou, iar din 1875 și fratele său Dimitrie. Despre cel de-al treilea frate al acestora, Eugen Marinoviciu nu există date din care să reiasă că ar fi aderat și el. Întreaga familie este îngropată în cimitirul bisericii din Reghin alături de cavourile lui Vasile Ladislau Pop și familiei Truția, cărora li s-a mai adăugat ulterior și cel al dr. Eugen Nicoară.

8.2. Fundația „Preot Grigore Nicoară”

Eugen Nicoară, numit în 1923 medic și apoi director al spitalului orașenesc Reghin, a cumpărat în anul 1926 terenul acestui spital pe care între 1930-1933 a construit un spital nou care avea capacitatea de 80 de paturi. Costul s-a ridicat la 6000000 de lei. Doi ani mai târziu, în 1935 Nicoară a închiriat această clădire Episcopiei Ortodoxe Române a Clujului și Feleacului din Cluj, episcop fiind atunci Nicolae Ivan. Din banii încasați pe chirie, dr. Eugen Nicoară a întemeiat fundația „Preot Grigore Nicoară”. De la această fundație, în perioada 1936-1940, un număr de 38 de elevi au primit burse de studii.

8.3. Fundația „Nicolae Motora”

Membrul pe viață al „Asociațiunii”, preotul ortodox în Sângeorgiul de Mureș – despărțământul Tg.-Mureș – a trimis „Asociațiunii” o scrisoare de intenție, iar la 5 februarie 1917, unlibel de depunere de la Filiala Tg.-Mureș a Institutului de credit „Albina” suma de 25000 de coroane cu scopul înființării unei fundații ce avea să devină activă după încheierea războiului din veniturile căreia trebuiau acordate stipendii tinerilor – ortodocși și greco-catolici – români din școlile medii, iar mai târziu și celor din universități.

Bilanțul general din 31 decembrie 1918 indica la fondul „pasiv” suma de 25750 coroane. Fundația s-a aflat în administrarea comitetului „Asociațiunii” până în anul 1923, când la cererea fondatorului i-a fost restituită suma. El și-a exprimat dorința de a-i completa fondul la 100000 lei, sumă pe care dorea să o dea în administrație consistoriului eparhiei ortodoxe române a Clujului. În anul

1939/1940 cu excepția a două fundații toate celelalte nu mai aveau decât acțiuni și depuneri spre fructificare la diverse instituții bancare.

CAP. 9. ÎNCETAREA ACTIVITĂȚILOR DESPĂRȚĂMINTELOR MUREȘENE ALE „ASTREI” ÎN ANUL 1940

În decursul anului 1940, România pierduse teritorial Basarabia și Bucovina de Nord și se încheia cu Transilvania și Dobrogea. Evenimentele din decursul acestui an au dovedit încă odată că economicul nu contează decât atunci când e stăpânit de elemente naționale, străinii aducând doar speculația și exploatarea, iar în momentele grele politice, din grupul acestor străini se recrutau agenții de spionaj și elementele trădătoare ale națiunii pe seama căreia au realizat cele mai mari beneficii. În anul 1945, obișnuita adunare generală tradițională a devenit o adunare „pur administrativă” spre decepția tuturor membrilor în frunte cu președintele Iuliu Moldovan. În județul Mureș, orice activitate indiferent de natura ei se încheiase odată cu ocupația horthystă din toamna anului 1940. Prin hotărârea nr. 399 din 14 aprilie 1950 a Consiliului de Miniștri au fost dizolvate o serie de societăți culturale între care era nominalizată și „Asociațiunea”. Acestei hotărâri îi succeda și ordinul cu nr. 47040/25 mai 1950 al Ministerului Afacerilor Interne trimis Comitetului provizoriu județean în cadrul căruia la punctul 6 era stipulată dizolvarea „Asociațiunii” și obligația de a-și preda întregul patrimoniu Comitetului provizoriu. Lovitura de grație avea să revină din partea Tribunalului din Sibiu, care prin sentința civilă nr. 1589 bis. din 31 mai 1950 dispunea radierea a 31 de fundații ale „Asociațiunii” din registrul persoanelor juridice, iar bunurile acestora intrau în proprietatea „Sfatului popular al comunei urbane Sibiu”, după dizolvarea lor conform deciziei Consiliului de Miniștri nr. 399/14 aprilie 1950. O ultimă însărcinare o primea C. Droc – să predea patrimoniul.

CAP. 10. MEDALIOANE

10.1. Ladialau Vasiliu Pop

Din șirul de doisprezece președinți ai venerabilei „Asociațiuni Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” („ASTRA”), în decursul existenței acesteia – între 1861 și 1950 – cel de-al doilea președinte a fost Ladislau Vasiliu baron de Pop. El deși provenea din comuna Berind, județul Cluj unde s-a născut la 6 ianuarie 1819, fiind un apropiat al lui Simion Bărnuțiu, a fost nevoit ca în 1845 în urma unui scandal ivit la Blaj, să se îndrepte spre Tg.-Mureș, unde a lucrat la Tabla regească. Din 1848 s-a stabilit la Reghin, unde sprijinit de Ioan P. Maior a devenit angajatul baronului Bornemisza. În luna octombrie a aceluiași an se va căsători cu Elena Olteanu, fiica cunoscutului comerciant reghinean, Ioan Olteanu, și în chiar noaptea nunții a trebuit să se

refugieze la Bistrița din cauză că era în pericol ca urmare a participării sale la Marea Adunare de la Blaj unde a fost ales membru în deputația care urma să-i prezinte împăratului revendicările națiunii. Reîntors la Reghin, el este arestat și deținut la Tg.-Mureș pentru puțin timp. Pregătirea-i temeinică – studii începute la priariștii din Cluj, urmând clasele primare, liceul și cursurile de drept între anii 1825-1838, a continuat teologia la Blaj și la Seminarul „Sf. Barbara” din Viena – a ocupat succesiv mai multe funcții: comisar districtual în Regat, consilier la „judecătoria criminală” din Bistrița, apoi la Sibiu de unde în 1854 devenea consilier la Judecătoria superioară a Transilvaniei din același oraș și peste încă trei ani ocupa funcția de consilier de secțiune în Ministerul de Justiție. În 1860 îi era încredințată funcția de consilier la Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena și în 1861 avea să atingă apogeul – vicecomite al Guberniului Transilvaniei și președinte totodată a Senatului judecătoresc, șeful justiției din Transilvania – funcție neajunsă de nici un alt român din Imperiul Habsburgic.

Avea să decedeze la 17 februarie 1875. Cereșoria de înmormântare s-a ținut la Budapesta. Trupul avea să-i fie înhumat în cimitirul bisericii greco-catolice din Reghin.

10.2. Eugen Nicoară

Eugen Nicoară s-a născut la 6 ianuarie 1893 în satul Pietriș, el fiind al doilea din cei șapte copii ai preotului Grigore Nicoară. A urmat școala primară la Gurghiu în limba maghiară, apoi a continuat la Odorhei unde a urmat o parte a liceului ale cărui studii le-a încheiat la Târgu-Mureș în cadrul liceul reformat. Beneficiind de o bursă din partea Episcopiei Ortodoxe din Sibiu, a continuat cu Facultatea de medicină din Cluj, unde, remarcat pentru aptitudinile sale a fost trimis la Budapesta să și le desăvârșească prin susținerea tezei de doctorat în anul 1918. S-a întors în țară în anul 1919, fiind angajat la Cluj de eminentul profesor Iuliu Hațieganu la Clinica de Chirurgie cu sarcina de a conduce serviciul de urgență. După 4 ani de pregătire clinică aici, avea să fie numit chirurg la Reghin. A făcut parte din prima generație de chirurși români din Transilvania pregătiți la Cluj. În 1923 a fost ales președinte al Despărțământului Reghin al „Astrei”, funcție pe care o va ocupa până în anul ocupației horthyste, 1940. Perioada cât el a condus destinele acestui despărțământ se detașează net de cele anterioare prin numărul și calitatea activităților culturale, școlile, bibliotecile și monumentele a căror existență i se datorează. În ciuda tuturor realizărilor sale de excepție, înstăpânirea noii puteri de după anul 1944, l-a deposedat de toată agoniseala sa și purtat prin închisori în jurul anului 1950. De un real ajutor i-a fost soția sa Maria – nume schimbat, cel real fiind Irmus – medic și ea. Conform propriilor sale declarații, până în anul 1967 a executat 50000 de operații și în numai 7 ani (1960-1967) a susținut 12 conferințe științifice. În anul 1968 a încercat să-și recupereze spitalul, însă fără succes. A decedat în anul 1985 la vârsta de 92 de ani și a fost înmormântat în Reghin în cimitirul bisericii cu hramul „Sf. Treime”, alături de cei care de-a lungul anilor au fost fala „Astrei” reghinene.

10.3. Ioan Bozdog

Nevoia de români cu pregătire școlară temeinică în „zona secuizată” a Târgu-Mureșului a făcut necesară aducerea dr. Ioan Bozdog în această parte a Transilvaniei în anul 1919. El s-a născut în satul Urca județul Cluj, la 4 mai 1891, din părinții Maria și Filimon. Școlala primară a urmat-o la Turda, liceul la Blaj unde-și lua bacalaureatul în 1910 și tot acolo va continua studiile la Facultatea Teologică, terminând în anul 1914. A mers mai departe, la Cluj, urmând studiile la secția Română-Latină din cadrul Facultății de Litere și Filozofie, luându-și licența în anul 1922, dar și un doctorat în domeniul teologiei. După peregrinări prin Blaj și Dârja – jud. Solnoc, în anul 1919 venea la Tg-Mureș ca profesor suplinitor la Liceul „Al. Papiu-Ilarian”, catedra de română-latină. În 1928 devenea titular pe acest post. O dublă schimbare în viața personală se producea în anul 1927, când a fost ales președinte al profesorilor secundari, dar și în funcția de președinte al despărțământului „Astrei” din Tg.-Mureș. Fiind cumnat cu prefectul Ion Vescan, Bozdog se va implica în ridicarea celor două catedrale situate una într-un capăt și cealaltă în celălalt capăt al centrului din Tg.-Mureș, una fiind ortodoxă iar cealaltă greco-catolică. În timpul cât a condus destinele acestui despărțământ – până în 1940 – a ridicat statuia lui Avram Iancu, s-a construit Căminul de ucenici, a fost redactor-responsabil al publicației „Astra” întemeiată de Al. George, a redactat și gazeta economică săptămânală „Ogorul” (1923-1927), a condus gazeta săptămânală „Mureșul”. Ca om politic, el s-a înregistrat în Partidul Național Român, iar după unificarea P.N.R. cu P.N.Ț. a rămas fidel Partidului Național Țărănesc, făcând parte din conducerea organizației Mureș de unde a ajuns deputat în Parlamentul României în legislaturile 1828-1931 și 1932-1933, iar cumnatul său Vescan ajunsese senator.

În 1946, la moartea președintelui organizației Mureș a P.N.Ț., dr. Ioan Bozdog a fost ales în locul acestuia.

După dictatul de la Viena, Bozdog s-a refugiat în Brașov unde a publicat articole în „Gazeta de Transilvania”.

În ziua eliberării Tg.-Mureșului – 28 septembrie 1944 – Bozdog s-a reîntors și alături de armata eliberatoare a arborat un drapel românesc, cinstind astfel memoria celor 591 de eroi români care au căzut în luptele cu inamicul în perioada 19-28 septembrie 1944. Reîntors, constata cu stupefacție că la plecare lăsase 30000 de locuitori, iar acum găsea 50000. Românii fuseseră nevoiți să se retragă, și în același timp a avut loc o infiltrare masivă de populație maghiară, ceea ce nu s-a întâmplat și în zona Mureșului Superior. Apartenența politică i-a adus o condamnare de 9 luni la Caracal, din partea Ministerului de Interne condus de Teohari Georgescu; în 1951 este arestat din nou și dus la „Canal”, primind o condamnare de 2 ani. După eliberare, de abia în ultimii ani de viață a fost primit în serviciu, ca bibliotecar și cercetător la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj, unde a lucrat la Dicționarul Enciclopedic Român.

Ciclul terestru avea să-l încheie la 14 aprilie 1967, iar trupul său găzduit de Cimitirul Central al municipiului Cluj.

10.4. Iosif Hodoș

S-a născut la 29 octombrie 1829 în Bandul de Câmpie, județul Mureș, el fiind ultimul din cei cinci copii ai familiei preotului Vasile Hodoș. La Blaj l-a avut profesor pe Simion Bărnuțiu, cu care s-a solidarizat ca urmare a plecării silite a profesorului său în urma procesului cu episcopul Lemenyi. A plecat să studieze dreptul la Viena, apoi cu același gând la Padova în Italia și avea să continue la Pavia.

După ce și-a luat examenul ca avocat, s-a mutat de la Abrud la Baia de Criș, unde va fi ales ca vice-comite al Zarandului unde a ridicat gimnaziul din Brad, spitale și instituții publice, aducând îmbunătățiri celor existente.

„Cuibul Hodoșilor” avea să fie desființat în 1876 de către unguri. La vremea aceea Zarandul nu mai făcea parte din Transilvania, el fiind înghițit de Ungaria în 1861. În 1870, Hodoș făcea parte dintre inițiatorii și fondatorii „Societății pentru fond de teatru român” – el fiind și membru fondator al „Asociațiunii”, care era cea mai importantă asociație culturală a românilor transilvăneni de până la Unire. El a fost primul președinte al acestei societăți. După desființarea în 1876 a comitatului Zarandului, Hodoș avea să se mute la Sibiu, unde a primit postul de asesor în senatul Consistoriului arhiepiscopal și pe cel de secretar II al „Astrei”, alături de Gh. Barițiu care era prim-secretar. A decedat la Sibiu pe 10 decembrie 1880. În mormântarea a fost făcută pe cheltuiala „Astrei”, iar funeraliile au avut un caracter național. La cei 51 de ani, lăsa în urmă 8 copii – 6 băieți și 2 fete.

CONCLUZII

Fenomenul astringent nu a ocolit nici zona Mureșului superior și a celui inferior. Dimpotrivă, încă de la tentativa de înființare a „Astrei” din anul 1860 la Sibiu, un număr de 8 români reghineni au semnat actul prin care se solicita guvernatorului Lichtenstein acordul. Tot de atunci, acești reprezentanți cărora cu timpul li s-au adăugat și alții, au trimis cotizații în calitate de membri recunoscuți și înregistrați. Românii târgu-mureșeni au devenit și ei încă de la început membri, recunoaștere dată de cotizațiile pe care le trimiteau la Sibiu. Înființat ca despărțământ în anul 1874 Reghinul, urmat în 1876 de Tg.-Mureș au urmat aceeași cale generală a „Astrei”, dar cu inegalități mari în evoluția celor două. Reghinul a fost totdeauna situat între despărțămintele fruntașe atât până în anul Marii Uniri din 1918, dar și după aceea, datorită condițiilor etnico-demografice în care s-a aflat de-a lungul timpului.

Ca urmare a prevederilor Constituției din anul 1923 și a noii legi de reorganizare administrativ-teritoriale, cele două despărțăminte au fost reorganizate și ele și reconsiderate sub aspect ierarhic: Tg.-Mureșul devenea despărțământ de județ, iar cel al Reghinului doar de plasă și în consecință subordonat celui dintâi. După înființarea în anul 1938 a Serviciului Social, Tg.-Mureșul ales alături de ținuturile Someș și Timiș să transpună în practică prevederile noii legi –

reghineanul dr. Eugen Nicoară fiind numit „inspector” și desemnat să conducă implementarea – și primea oficial titlatura de „Despărțământ Central”. Nu a existat nici o invidie din partea conducerii despărțământului de plasă Reghin, ba dimpotrivă, directorul acestuia – dr. Eugen Nicoară – și-a oferit ajutorul de neprețuit pentru ca și la Tg.-Mureș activitățile derulate să aibă o înaltă ținută. Ambele despărțăminte însă au fost silite să-și încheie existența în anul 1940 ca urmare a ocupării nord-vestului Transilvaniei de către Ungaria. Zece ani mai târziu, aceeași soartă o împărțășeau și celelalte despărțăminte, ca urmare a interdicției „Asociațiunii” de către ocupantul sovietic.

BIBLIOGRAFIE

1. Fonduri arhivistice

- Arh. Naț. Dir. Jud. Mureș, Fond ASTRA, Reghin*, dos. 3, 4, 5, 7, 8, 9, 31.
Arh. Naț. Dir. Jud. Sibiu, Fond ASTRA, dos. 10/1876, 80/1879, 12/1881, 200/1886.
Arh. Naț. Dir. Jud. Sibiu, Fond ASTRA, Conspectul comunelor ținătoare de desp. Reghinului Săsesc, dos. 49/107.
Arh. Naț. Dir. Jud. Sibiu, Fond ASTRA, vol. III/12, Decizia comitetului la Exh. 58, 109, 207/1890.
Arh. Naț. Dir. Jud. Sibiu, Fond ASTRA, Procese verbale vol. III/12, Procesul verbal nr. 58/1890.
Arh. Naț. Dir. Jud. Sibiu, Fond ASTRA, Procese verbale vol. III/12, exh. nr. 90/1890.
Arh. Naț. Dir. Jud. Sibiu, Fond ASTRA, Procese verbale vol. III/12, Ac. 245/1890.
Arh. Naț., Dir. Jud. Sibiu, Fond Astra, Pachet Desp. Reghin, doc. 1124/1914, 307/1920, 836/1921, 1617/1922, 319/1923, 322/1923, 585/1924, 1109/1924, 1969/1924, 2346/1924, 501/1925, 2656/1925, 1282/1926, 1468/1926, 1311/1927, 1331/1927, 1513/1927, 1632/1927, 2325/1927, 2232/1928, 1153/1929, 1991/1929, 2055/1931, 2085/1931, 1838/1932, 1938/1932, 2670/1932, 2877/1932, 3794/1932, 566/1933, 615/1933, 680/1933.
Arh. Naț. Dir. Jud. Sibiu, Fond Astra, Pachet Desp. Reghin, doc. Bilanț/1923.
Arh. Naț. Dir. Jud. Sibiu, Fond Astra, Pachet Desp. Reghin, doc. Conspect membri/1923.
Arh. Naț. Dir. Jud. Sibiu, Fond Astra, Pachet Desp. Tg.-Mureș, doc. 1250/1910, 561/1913, 1168/1913, 1328/1913, 292/1914, 332/1914, 552/1919, 774/1919.

2. Periodice

- Astra*, Tg.-Mureș, 1 decembrie 1926.
Familia, anul 8, nr. 34/1875.
Gazeta Reghinului, nr. 5/1993.
Glasul Mureșului, Târgu-Mureș, 1934-1935.
Istorie și civilizație, anul III, nr. 22/2011.
Națiunea Română, Cluj, nr. 225/1936, 46/1937.

Transilvania, anul I, nr. 1, 5, 9, 17, 19, 20/1868.
Transilvania, anul II, nr. 6, 7, 8, 9, 11, 16, 18, 21, 23/1869.
Transilvania, anul III, nr. 3, 7, 19, 21, 23/1870.
Transilvania, anul IV, nr. 11, 15, 17, 18, 20, 21, 23/1871.
Transilvania, anul V, nr. 12, 14, 19, 20/1872.
Transilvania, anul VI, nr. 2, 5, 11/1873.
Transilvania, anul VII, nr. 13, 15, 19/1874.
Transilvania, anul VIII, nr. 5, 9, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23/1875.
Transilvania, anul IX, nr. 10, 12, 15, 19, 21/1876.
Transilvania, anul 10, nr. 11/1877.
Transilvania, anul XXIII, nr. 6, 9/1892.
Transilvania, anul XXV, nr. 1, 3, 5, 6, 8, 9, 11, 12/1894.
Transilvania, anul XXVI, nr. 2, 5, 6, 9, 11, 12/1895.
Transilvania, anul XXVII, nr. 1-2, 3, 7-8, 10/1896.
Transilvania, anul XXVIII, nr. 1-2, 3-4, 7, 8, 9-10/1897.
Transilvania, anul XXIX, nr. 1, 2-3, 6, 7-8/1898.
Transilvania, anul XXX, nr. 1-2, 6, 7, 10/1899.
Transilvania, anul XXXI, nr. 5, 10/1900.
Transilvania, anul XXXII, nr. 1, 3, 6-7, 8/1901.
Transilvania, anul XXXIII, nr. 1, 2, 3, 5, 6, 10/1902.
Transilvania, anul XXXIV, nr. 1, 2, 4, 5-6/1903.
Transilvania, anul XXXV, nr. 1, 3, 4, 6/1904.
Transilvania, anul XXXVI, nr. 1, 2, 4, 5, 6/1905.
Transilvania, anul XXXVII, nr. 1, 4, 5-6/1906.
Transilvania, anul XL, nr. 5/1909.
Transilvania, anul XLII, nr. 4/1911.
Transilvania, anul XLIII, nr. 3-4/1912.
Transilvania, anul XLV, nr. 5, 7-9, 10-12/1914.
Transilvania, anul XLVI, nr. 1-6, 7-12/1915.
Transilvania, anul XLVII, nr. 1-6/1916.
Transilvania, anul XLVIII, nr. 7-12/1917.
Transilvania, anul XLIX, nr. 1-12/1918.
Transilvania, anul XLIX, nr. 1-12/1919.
Transilvania, anul LI, nr. 1, 2, 3, 4, 5-9, 10, 11/1920.
Transilvania, anul LII, nr. 5, 7-8, 9-12/1921.
Transilvania, anul LIII, nr. 1, 5, 6, 7-8, 11-12/1922.
Transilvania, anul 54, nr. 1-2, 8-9, 10-12/1923.
Transilvania, anul 55, nr. 1-2, 5, 8-9, 10-12/1924.
Transilvania, anul 56, nr. 3, 4, 7-8, 9-10, 11-12/1925.
Transilvania, anul 57, nr. 1, 6, 8-9, 10/1926.
Transilvania, anul 58, nr. 2-3, 4, 10-11, 12/1927.
Transilvania, anul 59, nr. 4, 12/1928.
Transilvania, anul 60, nr. 3, 10-11/1929.
Transilvania, anul 61, nr. 7-10/1930.

Transilvania, anul 62, nr. 1-8, 9-12/1931.
Transilvania, anul 63, nr. 1-8/1932.
Transilvania, anul 64, nr. 1-12/1933.
Transilvania, anul 65, nr. 2, 4, 5, 6/1934.
Transilvania, anul 69, nr. 2, 3-4, 5-6/1938.
Transilvania, anul 70, nr. 1, 2, 4, 5-6/1939.
Transilvania, anul 71, nr. 1-2, 3-4, 5-6/1940.
Transilvania, anul 72, nr. 3, 5-6, 8, 10/1941.
Transilvania, anul 73, nr. 10/1942.
Transilvania, anul 74, nr. 5, 6, 9-10/1943.
Transilvania, anul 75, nr. 8-9, supliment /1944.
Transilvania, anul 76, nr. 1/1945.
Transilvania, anul 77, nr. 1-4/1946.

3. Lucrări generale

Abrudan, Paul, Racovițan, Mihai, *Transilvania – documente istorice*, București, Editura Țara noastră, 1991.

Alexandrescu, Ion; Bulei, Ion; Mamina, Ion; Scurtu, Ioan, *Enciclopedia de istorie a României*, București, Editura Meronia, 2000.

Andrei, Petre, *Sociologia politicii*, în *Texte din gândirea social-politică progresistă românească (1900-1944)*, vol. 2, București, Editura Albatros, 1979.

Bengean, Florin, *Preocupări filantropice și de asistență socială în activitatea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania în secolul al XIX-lea*, Tg.-Mureș, Editura Ardealul, 2010.

Borda, Dorin, *Presa românească mureșeană (1910-1940)*, Tg.-Mureș, Editura Ardealul, 2010.

Bosoancă, Traian, *Alegerile parlamentare din județul Mureș 1919-1939*, Tg.-Mureș, Editura Ardealul, 2004.

Bosoancă, Traian, *Mureșenii și Marea Unire*, Tg.-Mureș, Editura Ardealul, 2000.

Bui, Simion, *Directori (1919-2009) – Colegiul Național „Alexandru Papiu Ilarian” la 90 de ani*, Tg.-Mureș, Casa de editură „Mureș”, 2009.

Bulei, Ion, *O istorie a românilor*, București, Editura Meronia, 2007.

Buțiu, Vasile, *Pagini din istoria orașului Târgu-Mureș și a județului Mureș*, Tg.-Mureș, Editura Ardealul, 2010.

Campus, Eliza, *Din politica externă a României 1913-1947*, București, Editura politică, 1980.

Ceașescu, Ilie, *Transilvania străvechi pământ românesc*, București, Editura militară, 1984.

Ciolan, Ioan N., Voicu, Constantin, Racovițan, Mihai, *Transilvania, istorie și dăinuire românească: documente oficiale ungare confirmă*, București, Editura Sirius, s.a.

Comșa, Nicolae, Stăncescu, Teodor, *Dascălii Blajului*, București, Editura Demiurg, 1994.

- Constantinescu, Leontin Jean**, *Chestiunea Transilvaniei*, București, Editura Jurnalul Literar, 1997.
- Constantiniu, Florin**, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers enciclopedic, 1999.
- Dandea, Emil A.**, *Politică și administrație – culegere de texte*, Târgu-Mureș, Casa de editură Mureș, 1996.
- Dobrescu, Vasile**, *Elita românească în lumea satului transilvan 1867-1918*, Târgu-Mureș, Editura Universității Petru Maior, 1996.
- Dobrescu, Vasile**, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la primul război mondial: Studiu de caz*, Tg.-Mureș, Editura Universității Petru Maior, 2006.
- Eminescu, Mihai**, *Sfântul pământ al Transilvaniei: Transilvania sub dualismul austro-ungar*, București, Editura Saeculum I.O., 1997.
- Ferenczy György**, *Golgota în Transilvania*, București, Editura Paco, 2001.
- Galea, Aurel**, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor românești din Ungaria*, Tg.-Mureș, Editura Tipomur, 1996.
- Ghibu, Onisifor**, *Oameni între oameni: Amintiri*, București, Editura Eminescu, 1990.
- Hancu, Ana**, *File din istoria mureșenilor: Contribuții privind istoria românilor din ținuturile mureșene în perioada 1848-1865*, Tg.-Mureș, Editura Nico, 2010.
- Jelavich, Barbara**, *Istoria Balcanilor, vol. 1: Secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, Iași, Institutul European, 2000.
- Maior, Liviu**, *Habsburgii și românii*, București, Ed. Enciclopedică, 2006.
- Marica, George Em.**, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelenice din secolul al XIX-lea*, vol. 1, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.
- Mărginean, Georgeta; Demeter Judit**, *Profiluri reghinene: Dicționar bibliografic*, Reghin, s.n., 2008.
- Mârza, Iacob**, *Conceptul de educație în gândirea iluminist-romantică a românilor din Transilvania, în Istoria României prin concepte*, Iași, Editura Polirom, 2010.
- Mușat, Mircea; Ardeleanu, Ion**, *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
- Netea, Vasile**, *Memorii*, Tg.-Mureș, Editura Nico, 2010.
- Netea, Vasile**, *Mureșul superior – vatră de cultură românească*, București, Editura Cuvântul, 2006.
- Nistor, Ioan Silviu**, *Comuna și județul: Evoluția istorică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000.
- Nistor, Ioan Silviu**, *Contribuții mureșene la Marea Unire din 1918*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981.
- Popa, Traian**, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Tg.-Mureș, Tipografia „Corvin”, 1932.
- Poptămaș, Dimitrie**, *Philobiblon mureșean – o viață printre oameni și cărți*, Tg.-Mureș, s.n., 2003.

Preda, Dumitru, *România și Antanta: Avatarurile unei mici puteri într-un război de coaliție 1916-1917*, Iași, Institutul European, 1998.

Ralea, Mihai, *Fenomenul românesc*, București, Editura Albatros, 1997.

Roth, Harald, *Mică istorie a Transilvaniei*, Tg.-Mureș, Editura Pro Europa, 2006.

Rus, Dorin-Ioan, *Sub semnul lui Marte. Militarii Reghinului*, Cluj-Napoca, Accent, 2007.

Seișanu, Romulus, *Principiul naționalităților*, București, Editura Albatros, 1996.

Sigmirean, Cornel, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

Stoica, Vasile, *Suferințele din Ardeal*, Cluj-Napoca, Editura Murion Impex, 1994.

Szent-Györgyi, Albert, *Pledoarie pentru viață*, București, Editura politică, 1981.

Șaguna, Andrei, *Corespondența*, vol. II, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008.

Telkes Simon, *Cum să maghiarizăm numele de familie*, Budapest, Pesti Konyvnyomda, 1898.

1920. Un act de justiție: Documente, București, Editura Elion, 2001.

Anuarul Arhivelor Mureșene, I, Tg.-Mureș, 2002.

Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca [extras], XXVIII, 1987-1988.

ASTRA (1861-1991). Asociațiunea Transilvană și cultura poporului român: 130 de ani de la înființare, Sibiu, s.n., 1992.

Astra reghineană – 125 de ani de la înființare, Reghin, s.n., 1999.

Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900-1918, București, Editura Academiei RPR, 1964.

Dicționar enciclopedic, vol. III, București, Editura Enciclopedică, 1999.

Dicționar de neologisme, București, Editura Academiei R.S.R., 1987.

Istoria lumii în date, București, Editura Enciclopedică Română, 1972.

Istoria românilor, vol. VIII: România întregită (1918-1940), București, Editura enciclopedică, 2003.

Liceul Al. Papiu-Ilarian la 75 de ani, Tg.-Mureș, s.n., 1994

Profiluri mureșene, vol. II, Tg.-Mureș, s.n., 1973.

Reghinul cultural – studii și articole, vol. I – IX, Reghin, s.l., 1982-2009.

Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865-1900), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978.

Unirea Transilvaniei cu România – 1 decembrie 1918, București, Editura politică, 1970.

Publicații păstrate de medic dr. Mihai Ardelean, Târgu-Mureș.
 Document din colecția particulară a prof. Marin Șara, Reghin.

4. Lucrări speciale

Boar, Liviu, *Despărțământul Reghin al Astrei, 1874-1940: Culegere de documente*, Reghin, s.n., 2001.

Bozdog, Ioan, *Comoara dintr-un manuscris: „Astra” și românii din „Secuime”*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2010.

Bui, Simion, *Biserică și societate românească în Reghin și împrejurimi – 1890-1918*, Tg.-Mureș, Editura Nico, 2010.

Hulea, Eugen, *Astra. Istoric, organizare, activitate, staute și regulamente*, Sibiu, Editura Astrei, 1944.

Matei, Pamfil, *Asociațiunea în lumina documentelor (1861-1950) – noi contribuții*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2005.

Matei, Pamfil, *„Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

Matei, Pamfil, *ASTRA, 1861-1950*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

Moga, Valer, *Astra și societatea 1918-1930*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003.

Netea, Vasile, *Sub stindardul „Astrei”: două decenii de activitate culturală în Despărțământul Reghin (1919-1939)*, s.l., s.n., 1939.

Nicoară, Eugen, *Istoricul și activitatea „Astrei” Reghin, 1874-1940*, s.l., Editura „Astrei”, s.a.

Preda, G., *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1934)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944.

Șara, Marin; Frandăș, Ilie, *Dr. Eugen Nicoară și Astra reghineană: 135 de ani de la înființarea Despărțământului Reghin al Astrei*, Tg.-Mureș, Editura Nico, 2011.

Șerban, Melinte, *Cultura mureșeană în memoria cărților*, Tg.-Mureș, Editura Ardealul, 2006.

Vișinescu, Valentin; Vescan, Eugen, *Profesor Doctor Ioan Bozdog (1891-1967)*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2006.

Actele privitoare la Urdirea și înființarea Asociațiunei Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, Sibiu, Tipografia diecesană, 1862.